

שיתוף הפעולה בין המשטרה לשירות הביטחון הכללי בחקירת חשודים בעבירות ביטחון

אלפי פלסטינים מועמדים לדין בכל שנה בבתי המשפט הצבאיים בעבירות אשר מסווגות כעבירות ביטחון, על פי תחיקת הביטחון, בשטחים הנמצאים בשליטת ישראל משנת 1967. חקירותיהם של חשודים אלה מתחלקות בין תחנות משטרת ש"י ובין מתקני החקירה של שירות הביטחון הכללי. בין שני הגופים קיימים הבדלים רבים במאפייני החקירה, הן בשיטות החקירה והן בתוצריהם. חוק שירות הביטחון הכללי, התשס"ב-2002, מגדיר את יעדיו של השירות ואת סמכויותיו. החוק מסמיך את חוקרי השב"כ לחקור לצורך "סיכול ומניעה של פעילות בלתי חוקית שמטרתה לפגוע בביטחון המדינה, בסדרי המשטר או במוסדותיו". כלומר, מטרתו העיקרית של השירות היא מניעת התרחשותם של אירועים עתידיים שמעלים חששות כבדים למדינה ולביטחונה. גם סמכויות החקירה של חוקרי משטרת ישראל הוענקו לחוקרי השירות.

במאמר זה נבקש לבחון את ההבדלים בין החקירות בעברות ביטחון אשר מתבצעות באמצעות משטרת ישראל בלבד בתחנות המשטרה ובין החקירות המתבצעות בידי שירות הביטחון הכללי בשיתוף פעולה עם משטרת ישראל, באמצעות סקירה של 100 תיקי חקירות ביטחוניות מהשנים 2013-2014 אשר הסתיימו בהגשת כתב אישום בבית המשפט הצבאי ביהודה. מהמדגם עולה כי שיטת החקירה במתקני החקירה בשב"כ אפקטיבית ביותר ומובילה לשיעור גבוה של הודאות והפללות של חשודים נוספים, אך עלולה ליצור פגיעה נרחבת בזכויות נחקרים.

דא עקא, לצורך העמדתם לדין של הנחקרים במתקני החקירות של השב"כ, יש להפוך את תוצרי החקירה הביטחוני, שהתקבלה לעיתים אגב

* הכותבים ייצגו חשודים בעבירות ביטחון בבתי המשפט הצבאיים כעורכי דין במשרד גבי לסקי ושות'. עו"ד רמתי היה סנגור בבתי משפט צבאיים בשנים 2009-2017. עו"ד תורן היבלר הייתה סנגורית בבתי משפט צבאיים בשנים 2017-2019.

מאמר זה נכתב בליווי של רבים וטובים אשר עזרו ונתנו את עצותיהם המועילות לאורך תקופה לא קצרה. נבקש להודות לפרופ' נטע זיו, לד"ר תמר קריכלי-יכץ ולכל משתתפי התוכנית לעמיתי מחקר לעורכי דין חברתיים מטעם המשפט בשירות הקהילה ומרכז ספרא לאתיקה באוניברסיטת תל אביב על תמיכתם בתכנון המחקר וביצועו. עוד נודה לפרופ' ארנה בן נפתלי, לד"ר אבינעם כהן ולכל משתתפי סדנת הכתיבה "עת לכתוב" מטעם הקתדרה לזכויות אדם ע"ש אמיל זולא במכללה למנהל, אשר ליוו את תהליך הכתיבה. נודה גם לעורכות כתב העת על הערותיהן המועילות והמחכימות. נבקש להודות תודה מיוחדת לעו"ד גבי לסקי על מסירותה הרבה לזכויות אדם אשר חשפה בפנינו את המציאות המתוארת במאמר.

הפרת זכויות חשודים, לאמרה משטרית אשר יכולה לשמש ראיה קבילה בהליך הפלילי בבתי המשפט הצבאיים. שיטה זו, היוצרת הבחנה בין חקירת השב"כ והאמצעים הפוגעניים הכרוכים בה לחקירה המשטרית המכשירה אותה, מתבססת על ההלכה בע"פ 6613/99 סמירק נ' מדינת ישראל, פ"ד נ(3) 925 (נבו 4.3.2002) אשר בית המשפט העליון יצר במסגרתה הפרדה נורמטיבית בין חקירות שמתבצעות בידי חוקרי השב"כ ובין החקירות המשטריות, אשר מבוצעות בהמשך ישיר לחקירת השב"כ.

על פי הנתונים אשר נאספו מ-100 המקרים האמורים, ההפרדה בין חקירת השב"כ ובין החקירה המשטרית מלאכותית בלבד, ובפועל אינה מתקיימת. עובדה זו מעלה קשיים רבים בנוגע לקבילות ולמשקל הראיות הנגבות בחקירת משטרה אשר מבוצעת בצמידות לחקירת השב"כ.

במאמר זה נטען כי בחלוף עשרים שנה מאז נפסקה הלכת סמירק הגיעה העת לחשוב מחדש על הפגיעה החוזרת ונשנית בזכויות חשודים שהלכה זו מייצרת ונציג הכרעת דין ייחודית אשר התקבלה בבית המשפט הצבאי ביהודה – תיק צבאי (יהודה) 3236/18 התביעה הצבאית נ' פלוני (קטין) (20.8.2018) – אשר יצאה נגד ההפרדה המלאכותית בין חקירות השב"כ ובין חקירות המשטרה במתקני השב"כ ופסלה את קבילותה של החקירה המשטרית.

תוצרי המחקר וניתוח פסקי הדין של בית המשפט הצבאי מעלים שאלות כבדות משקל בדבר תפקיד המשטרה בפגיעה הנרחבת בזכויות חשודים אשר מתרחשת במתקני החקירות של השב"כ, ומאפשרים דיון בדרכים המשפטיות העשויות להקטין את הפגיעה בזכויות הנחקרים.

מבוא

ביום 20.8.2018 פרסם נשיא בית המשפט הצבאי לנוער ביהודה השופט מנחם ליברמן הכרעת דין בעניינו של קטין שנחשד בידוי אבנים (פרשת פלוני).¹ בהכרעת הדין, אשר הרשיעה את הקטין בכמה מן האישומים נגדו, הייתה קביעה יוצאת דופן בנוגע לראיה שהגיש אחד השוטרים (אמרה משטרית²):

מובן מאליו, שהחוקר רביע סואטרי לא כתב את הדברים מפיו של העד מוחמד, בניגוד גמור לדברים שאמר על דוכן העדים, אלא החליט מעצמו מה לכתוב, בהתבסס על זכ"ד השב"כ... סוף דבר החלטתי לא לקבל אמרה זו של החוקר

1 תיק צבאי (יהודה) 3236/18 התביעה הצבאית נ' פלוני (קטין) (20.8.2018) (להלן: פרשת פלוני).

2 אמרה משטרית היא תיעוד חקירת נחקר במשטרה, בין היתר לצורך הגשתה בבית המשפט כראיה קבילה לתוכן הדברים שנאמרו בחקירה.

סואטירי היות והתביעה לא הוכיחה את מתן האמרה על ידי העד מוחמד, ועל כן היא לא עומדת בתנאי הסף³ של סעיף 10א לפקודת הראיות [ההרגשה שלנו].⁴

פסיקה זו, יחידה מסוגה בנוף בתי המשפט הצבאיים, מעלה לפני השטח שאלה משפטית אשר נחה ללא התקדמות של ממש מאז הלכת סמירק, שיצר בית המשפט העליון,⁵ והיא – מה תוקפן ומשקלן של חקירות המשטרה, אשר מבוצעות בהמשך ישיר לחקירת השב"כ בעבירות ביטחון.

אלפי פלסטינים מועמדים לדין בכל שנה בבתי המשפט הצבאיים⁶ בעבירות שמסוגות כעבירות ביטחון על פי תחיקת הביטחון בשטחים אשר נמצאים בשליטת ישראל משנת 1967 (להלן: השטחים).⁷ בהיעדרם של נתונים רשמיים קיימת אך ורק הערכה כי מדובר ב-800,000 בני אדם לפחות משנת 1967.⁸ חקירתם של אלו מתחלקת בין תחנות המשטרה של מרחב יהודה ושומרון (להלן: מרחב ש"י) ובין מתקני החקירה של שירות הביטחון הכללי (להלן: שב"כ או השירות) בארבעת מתקני החקירה והמעצר העיקריים של השירות המצויים בישראל.⁹ החקירות במתקני השב"כ, המכונות "חקירות ביטחוניות", מובלות בידי השב"כ וחוקריו ונתמכות בידי חוקרי משטרה.

במאמר זה נבקש לבחון את ההבדלים בין החקירות בחשד לביצוע עבירות ביטחון אשר מתבצעות באמצעות משטרת ישראל בלבד, בתחנות משטרת ש"י, ובין החקירות המתבצעות בידי השב"כ בשיתוף פעולה עם משטרת ישראל, במתקני השב"כ. כן נבחן את התהליך במסגרתו החקירה הביטחונית בידי חוקרי השירות הופכת להודעה משטרתית המשמשת ראייה פלילית בבתי המשפט הצבאיים. בבחינת השוני בין החקירות נבחן אם קיימת הפרדה בין חקירות השב"כ – הסיכוליות במהותן – ובין חקירות המשטרה – שמטרתן איסוף ראיות ועובדות לצורך גילוי עבירות והעמדה לדין, במסגרת החקירות המתבצעות בידי השב"כ. בבחינה זו תשתקף הבעייתיות ביישום הלכת סמירק אשר דה פקטו הכשירה את תוצרי החקירה של השב"כ.

3 לצורך הגשת אמרה בכתב שנתן עד מחוץ לבית המשפט בהליך משפטי, בין היתר יש להוכיח כי את הדברים הכתובים אמר העד. במקרה דנן קבע בית המשפט כי העד לא אמר את הדברים לחוקר שכתב את האמרה – אלא החוקר החליט בעצמו מה לכתוב.

4 פרשת פלוני, לעיל ה"ש 1, בעמ' 9-10.

5 ע"פ 6613/99 סמירק נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(3) 529 (נבו 4.3.2002) (להלן: הלכת סמירק).

6 ליאור יבנה משפטים בחצר האחורית – מימון זכויות ההליך ההוגן בבתי המשפט הצבאיים בשטחים 30 (מיכאל ספרד עורך 2007).

7 פרק ז לצו בדבר הוראות ביטחון [נוסח משולב] (יהודה והשומרון) (מס' 1651), תש"ע-2009 (להלן: הצו בדבר הוראות ביטחון).

8 על פי הערכות, ארגון Military Court Watch מנובמבר 2019. ראו *Fact Sheet*, COURT WATCH (Nov. 2019), <http://www.militarycourtwatch.org/page.php?id=a6r85Vc.pyUa4755A52Y2mp3c4v>.

9 ראו גם אלי ככר שב"כ במבחן – ביטחון, משפט וערכי הדמוקרטיה 182 (2020). מתקני החקירה העיקריים שייצגנו בהם נמצאים בבית המעצר במגרש הרוסים, בבית הכלא שקמה, בבית המעצר קישון ובבית המעצר פתח תקווה.

לצורך הדין בסוגיות אלו בחנו 100 תיקי חקירות ביטחוניות אשר הסתיימו בהגשת כתבי אישום בבית המשפט הצבאי ביהודה בשנים 2013-2014. מהנתונים עלה כי אף שפעמים רבות מיוחסים לחשודים בתחנות משטרת ש"י ובשב"כ חשדות זהים, הן שיטות החקירה והן תוצרי החקירה שונים מאוד. במתקני החקירה של השב"כ קיימת שיטת חקירה, ובה כמה אלמנטים אשר במובהק עלולים לפגוע בזכויות הנחקרים. שיטת חקירה זו מופעלת על מאות נחקרים בשנה, והיא אפקטיבית ביותר ומביאה ל-96.8 אחוזי הודאות מסך הנחקרים, לעומת 64.8 אחוזים של הודאות בקרב נחקרים במשטרה (מתוך התיקים שנבחנו), ולמספר גבוה מאוד של הפללות של חשודים אחרים.

ההצדקה המשפטית לקבילות האמרות המשטריות הנגבות בעת חקירת שב"כ מתבססת על הלכת סמירק, אשר יצרה הפרדה נורמטיבית בין החקירה המתבצעת בידי חוקרי השב"כ ובין "החקירה המשטרית" המתבצעת בידי שוטר בהמשך ישיר לחקירה בידי חוקר השב"כ. מהנתונים שנאספו עולה כי הפרדה זו אינה קיימת במציאות ומעלה קשיים רבים בנוגע לקבילות הראיות הנאספות בחקירות אלו ולמשקלן. עוד עולה כי מטרתה המרכזית של חקירת המשטרה בחקירות השב"כ אחת היא – הפיכת תוצרי החקירה בשב"כ לכדי ראיה פלילית קבילה בבית המשפט בכסות של חקירת משטרה, ובכך למלא את הוראות הפסיקה בהלכת סמירק. דה פקטו, אין מדובר בחקירה משטרית אמיתית ואין כל ניתוק בין החקירות של חוקרי השב"כ לחקירות של חוקרי המשטרה. כך, חקירת המשטרה הנלווית הופכת לפלסטר. מסקנה זו אף נתמכת בפסק הדין בפרשת פלוני. השוואה בין חקירות השב"כ לאמרות המשטריות באותו מקרה מעלה כי האמרה המשטרית מועתקת מזיכרונות הדברים (להלן: זכ"דים) אשר הופקו בידי חוקרי השב"כ. כלומר – לא התקיימה חקירה משטרית עצמאית כלל וכלל.

בחלוף כ-20 שנים מאז נפסקה הלכת סמירק הגיעה העת לחשוב מחדש על הפגיעה החוזרת ונשנית בזכויות חשודים שהלכה זו מייצרת. פסק דינו של בית המשפט הצבאי ביהודה בפרשת פלוני מציע כמה פתרונות אפשריים לבעיה.

בפרק א של המאמר נעסוק ברקע המשפטי. רקע זה יכלול את המצב המשפטי בישראל, ומולו – את המצב המשפטי בשטחים, בנושאים שקשורים לזכויות חשודים. פרק ב יציג את שיטות העבודה שהנחו אותנו כאשר אספנו חומרים של 100 תיקי פלסטינים שהועמדו לדין בשנים 2013-2014 וכאשר השווינו ביניהם. בפרק ג נפלח את התיקים כרקע לממצאי המחקר. את פרק ד ניחד להסבר על מבנה החקירה המשטרית בשב"כ. בתוך כך נביא רקע כללי על חקירות השב"כ ונסקור את שיטות החקירה השונות, ובהן שיטת האזהרה, מניעות מפגש עם עו"ד, כמות החקירות ומשכן, תנאי החזקה במעצר, שימוש במדוכבים ובפוליגרף וצורת התייעוד. בסקירה זו נשווה כל אחת מהשיטות לדרכי פעולתה של המשטרה באותו פרמטר. כמו כן, נציג את ההבדלים בתוצרי החקירה השונים כמראה לאפקטיביות שיטות החקירה. בפרק ה נסקור את פרשת פלוני ונציע שינוי משפטי בבתי המשפט הצבאיים. בפרק ו נציע פתרונות אפשריים נוספים לצמצום הפגיעה בהליך ההוגן בחקירות השב"כ.

א. רקע משפטי – חקירות ביטחוניות

1. המצב המשפטי בישראל

מאמר זה יבחן תיקי חקירה שפלסטינים בלבד נחקרים בהם. הדין בשטחים הוא הדין הצבאי, אשר מוסדר בצווי מפקד השטח. עם זאת, במקרים בהם קיימת לקונה בצווים, בתי המשפט הצבאיים משלימים אותה מתוך החוק הישראלי. כך למשל, בהיעדר צו מתאים, דיני הראיות הישראליות חלים בבתי המשפט הצבאיים.

חקירות השב"כ מתבצעות בתוך מדינת ישראל. חוקרי השב"כ והמשטרה אשר חוקרים פלסטינים הם ישראלים. על כן יש תחולה פרסונלית של מערכת דינים ישראלית על החוקרים, במשטרה ובשב"כ. כך למשל, פקודת המשטרה חלה על חוקרי המשטרה גם בשטחים. דוגמה נוספת ניתן לראות בהכרעות בג"ץ בדבר שיטות חקירה של חוקרי שב"כ אשר חלות עליהם גם בבואם לחקור פלסטיני שמתגורר בשטחים. על כן נבקש תחילה לבחון את המצב המשפטי בישראל בחקירות שב"כ אשר משליך על המצב המשפטי של חקירות פלסטינים בשב"כ. חקירות ביטחוניות לצורך סיכול ומודיעין היו מאז ומעולם חלק בלתי נפרד מניסיונותיה של המדינה להגן על עצמה. בישראל האחריות על ניהול חקירות כאלו מוטלת על השב"כ, והאמצעים הננקטים בחקירות מעין אלו מגוונים. השימוש בכוח בחקירות השב"כ היה מקובל ונפוץ בחקירות אלו עד ההחלטה בבג"ץ העינויים.¹⁰ אומנם זו לא סתמה את הגולל על אלו, אך היא צמצמה אותם מאוד.¹¹ בעקבות פסיקה זו שונה מערך החקירות של השב"כ וחוקק חוק שירות הביטחון הכללי.¹²

חוק השב"כ מגדיר את יעדיו של השירות ואת סמכויותיו. החוק מסמיך את השב"כ לערוך חקירות לצורך "סיכול ומניעה של פעילות בלתי חוקית שמטרתה לפגוע בביטחון המדינה, בסדרי המשטר הדמוקרטי או במוסדותיו",¹³ דהיינו מטרתן העיקרית של חקירות השב"כ היא למנוע את התרחשותם של אירועים ושל פעילויות עתידיות הנוגעות לחששות חמורים לפגיעה במדינה ובביטחונה.¹⁴

המחוקק הישראלי העניק לחוקרי עבירות הביטחון חופש נרחב בכל הנוגע לאמצעי החקירה שהם רשאים להפעיל. בחוק הישראלי הוראות אלו מעוגנות בחקיקה הנוגעת ל"חקירת חשוד בעבירות ביטחון", המאפשרות בין היתר להטיל מניעות מפגש ארוכות עם

10 בג"ץ 5100/94 הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל נ' ממשלת ישראל, פ"ד נג(4) 817 (נבו) 1999.6.9 (להלן: בג"ץ העינויים).

11 לעניין יישום הלכה זו, עשרים שנה אחרי, ראו יובל שני "חזרה לדוקטרינת 'הפצצה המתקתת' – מספר הערות על פסק הדין בבג"ץ אבו גוש נ' היועמ"ש המכון הישראלי לדמוקרטיה מספר הערות על פסק הדין בבג"ץ אבו גוש נ' היועמ"ש המכון הישראלי לדמוקרטיה www.idi.org.il/blogs/security-clearance/abu-ghosh-high-court/20322 (18.12.2017).

12 חוק שירות הביטחון הכללי, התשס"ב-2002 (להלן: חוק השב"כ).

13 ס' 7(ב)(1), ש.ם.

14 ס' 8(ב), ש.ם.

עו"ד, הארכת תקופת המעצר עד הבאת חשוד לראשונה בפני שופט, מעצר ארוך לצורך חקירה והשעיית החובה להקליט את החקירה.¹⁵ הפסיקה בישראל אישרה לא פעם¹⁶ את השימוש בחקירות מתמשכות על פני שעות ארוכות, ובתוך כך מניעת שינה, הקלות בצורת מסירת האזהרה לפני חקירה, תיעוד החקירות באמצעות עריכת זכ"דים אשר אינם רישום מלא של כל מה שהתרחש בחקירה, החזקת החשוד בתנאי מעצר קשים אגב מניעת מפגש עם בא כוחו, אזיקה מתמשכת והפעלתם של מדוכבים אקטיביים בידי חוקרי השב"כ.

ככל הנוגע לחקירות ביטחוניות, פסקי הדין בישראל עוסקים בשאלת המשמעות הראייתית הפלילית של תוצרי חקירות ביטחוניות אלו, אך בעיקר – מה היא המשמעות הראייתית של החקירות המשטריות המתעדות את תוצרי חקירות השב"כ. זאת, מאחר שחוקרי השב"כ אינם גובים אמרות רשמיות מן הנחקרים על פי הכללים הנהוגים במשטרה אלא מסתפקים בכתיבת זכ"דים מהחקירה. דה פקטו, מטרתן של החקירות המשטריות היא תיעוד הכתוב בזכ"דים בדרך של אמרה משטרית לשם העמדה לדין של הנחקר ושל מי שהוא מפליל, בהתבסס על אותן אמרות משטריות, ללא צורך בהסתמכות על הזכ"דים בבית המשפט. הסיבה המרכזית לכך היא כי בתי המשפט מכירים במעמדה הראייתית של האמרה המשטרית; זאת לעומת הזכ"דים, אשר אינם מתיימרים לתעד במדויק את החקירות, ועל כן אינם קבילים או למצער משקלם הראייתית נמוך.

את המבנה המשפטי אשר אפשר את הניתוק בין החקירה הביטחונית ותוצאותיה ובין החקירה הפלילית המתעדת את תוצאותיה של החקירה הביטחונית, יצר בית המשפט העליון בהלכת סמירק.¹⁷ ההלכה קובעת כי אין צורך להכריע במעמדן הראייתית של כל אמרותיו של המערער או בשאלה אם הפעילו חוקרי השב"כ אמצעים פסולים בחקירתו, כטענתו. בית המשפט קבע מצד אחד כי לא היה אפשר להרשיעו על בסיס הזכ"דים של השב"כ ("אילו היו העדויות האמורות והזכ"דים שברקע העדות הראיה היחידה העומדת בבסיס הרשעתו של המערער, לא היה ניתן להסתפק בכך כדי להרשיעו"),¹⁸ ומצד אחר קבע כי אין צורך להסתמך על הודאותיו בפני חוקרי השב"כ, אלא רק על הודאתו בחקירה המשטרית. לדידו, מכיוון שאמרה זו נגבתה בידי חוקר משטרה, ללא נוכחות אנשי השב"כ, ולאחר שיידעו אותו בדבר

15 ס' 35 לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), תשנ"ו-1996 (להלן: חוק המעצרים); חוק סדר הדין הפלילי (עצור החשוד בעבירת ביטחון) (הוראת שעה) תשס"ו-2006, ס"ח 2059; ס' 17 לחוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים), תשס"ב-2002.

16 ראו ע"פ 645/05 דביר זליגר נ' מדינת ישראל, 15-20 (נבו 12.2006); ע"פ 7090/15 ח'ליפה נ' מדינת ישראל, עמ' 30-40 (נבו 25.8.2016); ע"פ 1784/14 עאשור נ' מדינת ישראל, עמ' 21-30 (נבו 3.9.2015).

17 הלכת סמירק, לעיל ה"ש 5. באותו מקרה, הואשם אזרח ותושב גרמניה בעבירות של קשירת קשר לסיוע לאויב במלחמתו בישראל. הרשעה זו התבססה על הודאות שמסר לחוקרי שב"כ וכן על הודאות שמסר לחוקרי משטרה. סמירק התנגד לקבילות ההודאות שמסר. בית המשפט הן בקבילות הודאותיו, ובתוך כך פירש את המונח "חופשית ומרצון" במתן הודאתו.

18 שם, בעמ' 549.

זכויותיו: "בנסיבות אלה, נוצר חיץ מבחינת תנאי גביית האמרה, בין חקירתו הקודמת של המערער על-ידי אנשי השב"כ לבין גביית ההודעה המשטרתית על-ידי רפ"ק סילברמן".¹⁹ בית המשפט יצר חיץ בין חקירת השב"כ לחקירת המשטרה, אף שהשוני היחיד בין החקירות הוא כי הנחקר נחקר בידי חוקר משטרה והוא הזהיר אותו בדבר זכותו לשתוק. באותו מקרה התבצעה חקירה זו צמוד לאחר שנחקר בידי חוקרי השב"כ, במשך שעות ארוכות, ובהן נמנעה שנתו. בית המשפט התייחס לפירוט הרב שהובא באמרתו המשטרתית, ועל כן קבע כי אמרה זו ניתנה מרצונו החופשי.

הלכת סמירק יצרה חיץ מלאכותי בין תיעוד באמצעות זכ"דים בידי חוקרי שב"כ ובין גביית אמרות משטרתיות בידי שוטרים, והכול באותה חקירת שב"כ. בפועל אין מדובר בחקירה נפרדת אשר הפגיעה בזכויות הנפגע בה פחותה ואשר מזכה את תוצריה במשקל ראיתי גבוה יותר אלא מדובר באותם תוצרי חקירה.

בתי המשפט בישראל ובשטחים אימצו אל חיקם את הניתוק התאורטי שהוצג בהלכת סמירק, וכיום כמעט הכול מסכימים כי צורת התיעוד הכפולה היא רע הכרחי בחקירות שב"כ,²⁰ וכמעט אי אפשר למצוא פסיקה נוגדת בעניין.²¹ ראוי לציין כי פחות מארבעה אחוזים מכלל תיקי המשטרה שנפתחו בעבירות ביטחוניות מידי שנה, הגיעו לבתי המשפט.²² כאשר נותנים את הדעת כי לא כל חקירה בעבירה ביטחונית מתבצעת בידי השב"כ וכי לא כל תיק שנפתח מסתיים בכתב אישום, מספר החקירות הביטחוניות אשר מתבצעות בידי חוקרי השב"כ ואשר מגיע לפתחי בתי המשפט בישראל נמוך – עשרות אחדות בשנה. נתונים אלו מצביעים ראשית, כי על אזרחים ישראלים בשטח ישראל, השב"כ מפעיל את סמכויותו בצמצום יחסי; שנית, כי בתי המשפט בישראל אינם

19 שם, בעמ' 551.

20 ראו בג"ץ 9438/06 פלוני נ' ביהמ"ש הצבאי לערעורים באיו"ש ובאזע"ע, עמ' 4 (נבו 16.1.2007): "אכן סוגיית השלבויות החקירתית בין חקירת שב"כ לבין חקירת המשטרה שלאחריה, איננה פשוטה ואיננה בחינת מובן מאליו, אך בנסיבות של העבירות הפליליות שרקען בטחוני-לאומני, נובע הסדר מתחומי ההתמחות השונים של הגופים הללו, וההכרח להיאבק בטרור באופן המקצועי ביותר. אין זו סיטואציה נוחה, אך אין רשויות האכיפה פועלות במצב אידיאלי".

21 תפ"ח (ת"א) 1074/02 מדינת ישראל נ' עאצי, פ"מ תשס"ג(1) 403 (נבו 28.5.2003) הוא פסק הדין המקיף היחיד אשר תקף ישירות ובבירור את הקשר בין החקירות המשטרתיות לחקירות שב"כ כאשר בית המשפט המעיט במשקלן של החקירות המשטרתיות כראיה עצמאית: "אשר לחקירת המשטרה – אם ניתן כלל לכנותה חקירה – הרי גם העובדה שהמשטרה איננה מנהלת חקירה עצמאית משלה, והשוטרים אשר גובים הודעות מנחקרי השב"כ מצמצמים את תפקידם לתמיכה בחקירת השב"כ והעברת זכ"ד השב"כ ל'מדיום' של הודעה משטרתית – מפחיתה ממשקל ההודעות שנגבו בעקבות אותם זכ"דים. בנסיבות אלו, ספק עד כמה אפשר לראות בהודעות אלו ראיה בעלת משקל עצמאי". שם, בעמ' 458. ראו גם תיק צבאי (יהודה) 5997-06 התביעה הצבאית נ' דמרה (נבו 23.12.2010) (להלן: עניין דמרה); תיק צבאי (יהודה) 4704-04 התביעה הצבאית נ' מחמד (נבו 18.11.2004).

22 משטרת ישראל השנתון הסטטיסטי 2018 (מרגלית סין דוד עורכת 2019) /www.gov.il/ .BlobFolder/reports/police_statistical_abstract_2018/he/shanton_2018.pdf

מתמודדים עם תיקים רבים כאלו; ושלישית, כי מרבית פעילות החקירה של השב"כ מגיעה לבתי המשפט הצבאיים.

2. המצב המשפטי ביטחים

משטרת ישראל שואבת את סמכותה לפעול בשטחים מכוח הצו בדבר כוחות משטרה הפועלים בשיתוף צה"ל.²³ הצו מקנה לשוטריה סמכויות שנתונות לכל חייל, כפי שנקבעו בתחיקת הביטחון, וכאלו שהיו נתונות לכל שוטר באזור לפני 7.6.1967, וקובע כי השוטרים הפועלים בשטחים ייראו כמי שהועמדו בפיקודו של מפקד כוחות צה"ל.²⁴ בספטמבר 1994 הקימה המשטרה מחוז ייעודי לאיו"ש²⁵ – מחוז ש"י אשר בשטחו קיימות ארבע תחנות משטרה גדולות ועוד עשרות נקודות משטרה, כולן בתוך ההתנחלויות או צמוד להן.

בתי המשפט הצבאיים בשטחים הוקמו מכוח סעיף 66 לאמנת ז'נווה הרביעית,²⁶ ותחולתם גאוגרפית, על כל השטחים שנכבשו בשנת 1967, למעט אלו שבנוגע אליהם החילה ישראל את החוק הישראלי. בפרקטיקה, בתי משפט אלו דנים משנות ה-80 אך ורק בעניינים של פלסטינים, וישראלים יהודים המבצעים עבירות באותו השטח מובאים לבתי המשפט בישראל.²⁷ החקיקה החלה בבתי המשפט האלו מורכבת מרכיבים שונים של חקיקה היסטורית, עות'מאנית, בריטית וירדנית, אולם כיום החקיקה המרכזית היא תחיקת הביטחון, והיינו צווים שהוציא המפקד הצבאי. חקיקה זו מגדירה כמעט את כל העבירות בה כעבירות ביטחון, ובכלל זה נוכחות בתהלוכה ללא רישיון או כניסה לישראל ללא היתר.²⁸ תחיקת הביטחון מעניקה לחוקרי המשטרה והשב"כ אפשרויות מרחיבות הרבה יותר מאשר בישראל בכל הנוגע לתקופות השונות של מניעת מפגש, מעצר ללא שופט, תקופת מעצר לצורך חקירה, והדבר תקף בחקירת מגוון רב יותר של עבירות.²⁹

על אף האמור ועל אף כמות התיקים הגדולה שבוצעו בה חקירות ביטחוניות המגיעה לפתחו של בית המשפט הצבאי, לא ניתן למצוא בפסיקת בתי המשפט הצבאיים נפח מרשים דיו של פסיקה העוסקת בשיטות החקירה הביטחוניות ובחוקיותן. רוב הפסיקה בעניין עוסקת במשקלן של הראיות המגיעות מחקירות אלו ובחזיון הנדרש להן כאשר הדיון על עצם

23 הצו בדבר כוחות משטרה הפועלים בשיתוף צה"ל (יהודה והשומרון) (מס' 52), התשכ"ז-1967.

24 ס' 4 לצו בדבר הוראות ביטחון.

25 "אודות מחוז יהודה ושומרון" אתר משטרת ישראל 21.6.2018 www.gov.il/he/Departments/ General/police_judea_and_samaria_district_about.

26 אמנת ז'נווה (הרביעית) בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה, כ"א 1, 559 (נפתחה לחתימה ב-1949).

27 לבתי המשפט הצבאיים יש סמכות לשפוט כל מי שביצע עבירה בשטחים, אך הפרקליטות מעדיפה כמדיניות להעמיד לדין ישראלים יהודים בבתי המשפט בישראל, גם אם הם מתגוררים בשטחים. לעניין זה ראו האגודה לזכויות האזרח בישראל שלטון אחד, שתי מערכות חוק: משטר הדינים של ישראל בגדה המערבית (טל דהן, תמר פלדמן וגילי רעי עורכות 2014). לעומת זאת, במשך השנים נתקלנו בכמה מקרים בהם פלסטינים בעלי אזרחות ישראלית נשפטו בבתי המשפט הצבאיים, גם אם לא התגוררו בשטחים. ראו לדוגמה בית המשפט הצבאי לערעורים 1469/17 התביעה הצבאית נ' פלוני (3.4.2017).

28 ס' 318 וסימן ד' (בפרק י') לצו בדבר הוראות ביטחון.

29 שם, ס' 31, 32, 37, 38, 52, 55, 57, 58 ו-59.

קבילותן והסמכות לבצע את החקירות בדרך שהן מתבצעות נדחק הצידה.³⁰ מאחר שדיני הראיות בבתי המשפט הצבאיים נסמכים על דיני הראיות בישראל,³¹ גם הריון על קבילותה של חקירת המשטרה המתעדת את תוצרי החקירה הביטחונית בבתי המשפט הצבאיים מסתיים ברובם של המקרים בציטוטה של הלכת סמירק.³² יתרה מכך, למעט כמה דוחות של ארגוני זכויות אדם,³³ לא נעשו כל ניסיונות עדכניים לחקור את היקף השימוש באמצעי החקירה השונים בחקירות ביטחוניות בידי השב"כ, דהיינו בכמה תיקים מדובר, מה היקף השימוש בטכניקות החקירה השונות ומה משמעות היקף זה על המסגרת התאורטית המאפשרת את השימוש בכלים אלו. הספרות המקצועית העוסקת בנעשה בבתי המשפט הצבאיים מתמקדת בעיקרה בשאלת סמכותו של בית המשפט הצבאי על פי דיני הכיבוש והמשפט הבין-לאומי ופחות בפסיקת בתי המשפט בכל הנוגע לפרקטיקות החקירה של השב"כ והמשטרה בחקירות ביטחוניות.³⁴ נוסף על כך, כמה מאמרים³⁵ אשר כתבו שופטים מכהנים בבית המשפט הצבאי מתייחסים בקצרה לפרקטיקות הנוהגות בבית משפט זה.

30 עניין דמרה, לעיל ה"ש 21, בעמ' 26; תיק צבאי (שומרון) 3652-07 התביעה הצבאית נ' אבו שאהין (נבו 22.3.2011); תיק צבאי (יהודה) 4759-11 התביעה הצבאית נ' בזיע, עמ' 9 (נבו 23.4.2012).

31 ס' 86 לצו בדבר הוראות ביטחון.

32 ע' (איו"ש) 4416/07 בטאט נ' התביעה הצבאית, עמ' 12 (נבו 11.6.2008); ע' (איו"ש) 1612/07 קאסס נ' התובע הצבאי, עמ' 13 (נבו 9.7.2006).

33 יחזקאל ליין בתכלית האיסור – עיני עזירים פלסטינים והתעללות בהם על-ידי כוחות הביטחון של ישראל (רוח ארגון בצלם 2007); יוסי וולפסון שיטות חשוכות – התנהלות כלפי עצורים פלסטינים שהוחזקו במתקן חקירות של השב"כ בפתח תקווה (רוח ארגון בצלם 2010); נגה קדמון בחסות החוק – בין התעללות לעינויים במתקן החקירות שקמה (רוח ארגון בצלם 2015).

34 LISA HAJAR, COURTING CONFLICT: THE MILITARY COURT SYSTEM IN THE WEST BANK AND GAZA (2005); Sharon Weill, *The Judicial Arm of the Occupation: The Israeli Military Courts in the Occupied Territories*, 89 INT'L REV. RED CROSS 396 (2007); Smadar Ben-Natan, *Constitutional Mindset: The Interrelations between Constitutional Law and International Law in the Extraterritorial Application of Human Rights*, 50(2) ISR. L. REV. 139 (2017); Hedi Viterbo, *M - Military Courts*, in THE ABC OF THE OPT - A LEGAL LEXICON OF THE ISRAELI CONTROL OVER THE OCCUPIED PALESTINIAN TERRITORY 264 (Orna Ben-Naftali, Michael Sfar & Hedi Viterbo eds., 2018); סמדר בן נתן "יושבים בתוך עמם: החלת המשפט הישראלי בבתי המשפט הצבאיים בשטחים" תיאוריה וביקורת 43, 45 (2014).

35 צבי לקח ואמיר דהאן "שיעור הרשעות של 99.9% בישראל: האם המשפט מעוות או רק הסטטיסטיקה מעוותת" דין ודברים ה 185 (תש"ע); נתנאל בנישו "על המשפט הפלילי באזורי יהודה, שומרון וחבל עזה: אשנב ומגמות" משפט וצבא 18, 293 (2005); צבי לקח "הגנה על זכויות אדם בבתי המשפט הצבאיים בתקופה של לחימה בטרור" ספר מרדכי קרמניצר 641 (אריאל בנדרור, חאלד גנאים ואילן סבן עורכים 2017).

ב. מתודולוגיה

השאלות המרכזיות שביקשנו לבחון הן אם אכן, הניתוק בין החקירות השונות במתקני השב"כ יכול להבטיח אמינות וקבילות לתוצרי החקירה ואם האמרות המשטריות אשר נגבות במתקני שב"כ נגבות תוך פגיעה מידתית בזכויותיהם של נחקרים. כדי לענות על שאלות אלו בחרנו להשוות את חקירותיהם של פלסטינים במתקני השב"כ לחקירותיהם בידי משטרת מחוז ש"י, כאשר מדובר בחשדות זהים: תיקי הפרת סדר (להלן: הפס"ד) ותיקי פעילות חבלנית עוינת (להלן: פח"ע).³⁶

השוואה זו, בין חקירות הנוגעות לחשדות בעבירות זהות, אשר מתבצעות לעיתים כחקירות ביטחוניות במתקני החקירה בשב"כ ולעיתים כחקירות בתחנות המשטרה הרגילות בשטחים, נועדה לענות על כמה שאלות. ראשית, כמה נחקרים בערך נחקרים בחקירות ביטחוניות במתקני החקירה השונים של השירות לעומת מספר הנחקרים בתחנות המשטרה באותם חשדות; שנית, אילו אמצעי חקירה ייחודיים לחקירות השב"כ במתקנים לעומת חקירות המשטרה בתחנות המשטרה הרגילות; ושלישית, אם יש הבדל בתוצרי החקירה בין שני סוגי החקירה השונים, ואם כן מהו.

איסוף החומרים

אף שבבתי המשפט הצבאיים מתקיימים עשרות אלפי דיונים מדי שנה בעניינם של אלפי נאשמים וחשודים, מדובר בבתי משפט אשר לניסיוננו האישי מתנהלים באווירה אינטימית ופמיליארית יותר מבתי המשפט בישראל. הסיבה העיקרית לכך היא שמדובר בשני בתי משפט עיקריים המכילים את רוב הדיונים כאשר הכוחות הפועלים בהם, דהיינו השופטים, המזכירות, התובעים, החוקרים והסנגורים אינם מתחלפים בתדירות גבוהה. עברנו בתור סנגורים אשר הופיעו כמעט יום-יום בבית המשפט הצבאי בעופר, המכונה "הודה", שהוא בית משפט אחד מתוך שני בתי המשפט המרכזיים בשטחים, וחלוקת הסמכות ביניהם גאוגרפית גרידא. במשך יותר מעשר שנים זכינו להצטרף לאותה "קהילה משפטית". משמעות הדבר מבחינת המחקר הייתה כי בעזרת הסנגורים, התובעים ובית המשפט הגישה שלנו לחומרי המחקר הייתה פשוטה יחסית.

הבחירה בתיקים התבצעה בידי עורך דין רמתי בשנים 2013-2014 והתמקדה בתיקי פח"ע והפס"ד. במשך כשנה וחצי בכל הופעה בפני בית המשפט פנה עורך דין רמתי לעורכי הדין אשר המתינו איתו באולם בית המשפט וביקש מהם לשאול את לקוחם אם הוא מסכים כי חומרי החקירה בתיק התביעה בענייננו ישמשו לצורך מחקר.³⁷ כחלק מן ההסכמה הובהר ללקוח כי המחקר ישמור על אנונימיותו ולא יחשוף שום פרט אשר עשוי להביא לזיהויו

36 מהדוחות השנתיים של בית המשפט הצבאי עולה כי בית המשפט מחלק את תיקי בית המשפט לחמש קטגוריות מרכזיות: תיקים פליליים, תיקי כניסה לישראל ללא היתר, תיקי תחבורה, תיקי הפס"ד ותיקי פח"ע. תיקי הפס"ד ופח"ע הם רבע בערך מהתיקים המוגשים בכל שנה לבתי המשפט הצבאיים. סמכותו של השב"כ מוגדרת בס' 7 לחוק השב"כ. מתוקף סמכותו זו הוא מתמקד בחקירת חשדות הנוגעים לתיקי הפס"ד ופח"ע בלבד.

37 יש לציין כי מדובר בתיקי בית משפט גלויים, אשר לכל עו"ד יש זכות לעיין בהם.

או לזיהוי מעורבים אחרים. אם הלקוח הסכים, צילם עו"ד רמתי את חומרי החקירה מתוך תיק התביעה. בדרך זו צילם עו"ד רמתי בין תיק אחד לשלושה תיקים בכל שבוע, עד אשר נאספו כמאה תיקים שהוא לא השתתף בהם בייצוג.

הבחירה בתיקים הייתה רנדומלית ככל האפשר. לא נבחנו תיקים שהייתה מעורבת בהם חקירת צורך, דהיינו עינויים פיזיים באישור גורמי החקירה. בעת איסוף החומרים נתקל עו"ד רמתי בשבעה תיקים כאלו, אולם ככל הנראה³⁸ עלה מספרם בעת מבצע "שובו אחים" והמלחמה שאחריה. התיקים שננקטו בהם אמצעים אלו מעלים סוגיות אחרות; ואלה מצריכות מחקר עצמאי שמעלה שאלות משפטיות שונות.³⁹ עוד יש לציין כי התיקים שנבחנו התנהלו כולם בבית המשפט הצבאי בעופר. בחירה זו נבעה מתוקף קרבה פיזית לבית משפט זה, ואין בידינו מידע אם יש הבדל של ממש בסוג התיקים המגיעים לבתי המשפט השונים ובכמותם, אולם מאחר שהחלוקה גאוגרפית בלבד אנו סבורים כי אין בבחירה זו כדי להשפיע מהותית על הנתונים שנאספו. הבחירה לאסוף 100 תיקים בלבד הייתה שרירותית מאחר שלפי דוחות בתי המשפט הצבאיים, בכל שנה מוגשים בבתי המשפט הצבאיים 2,500-2,000 תיקים בעבירות פח"ע והפס"ד. להבנתנו, ניתוח של 100 תיקים יאפשר להציג מגמות ברורות, גם אם לא מובהקות סטטיסטית.

כל המסמכים בתיקי החקירה שצולמו כללו את כתב האישום, הודעות הנאשם, הודעות העדים או מסמכים שערכו העדים, דוחות מעצר, דיוני מעצר, מזכרים ודוחות פעולה. מסמכים אחרים נמצאו רק במקצת התיקים, לפי סוג החקירה של הנאשם והשלב שתיק בית המשפט נמצא בו, כגון מסדרי זיהוי, ראיות פורנזיות, זכ"דים של חקירות בשב"כ, פרפרוזות מהחקירות בשב"כ,⁴⁰ תעודות חיסיון, רישום פלילי קודם, דוח תנועות בשב"ס, דוחות רפואיים ופרוטוקולים מדיוני בית המשפט.

לאחר צילום התיקים ביצע עו"ד רמתי השלמות ל-42 תיקים שהיה בהם חומר חקירה מרכזי חסר. בתיקים אלו הופללו הנאשמים בידי אחרים אשר נחקרו בשב"כ, ובתיקי החקירה נמצאו אך ורק הודעותיהם של האחרונים בפני שוטר, ולא חקירותיהם בפני אנשי השב"כ (זכ"דים). מניסיוננו, זכ"דים אלו ברוב מוחלט של המקרים אינם מצורפים לחומרי החקירה בתיקי המופללים, ויש לצלמם מתיקי המפלילים. מתיקי החקירה השונים בחרנו לנתח טווח רחב של נתונים להשוואה כדי לזהות דפוסים אפשריים רבים ככל האפשר: גיל הנאשם, סוג העבירה, עבר פלילי, מקום החקירה ותנאי ההחזקה בחקירה, תקופת החקירה, מספר החקירות הפרונטליות, משך הזמן של כל אחת מהחקירות, כמות החוקרים בכל חקירה, צורת התיעוד של כל חקירה, דרך העמדת הנחקר על זכויותיו, אם הנחקר שוחח עם עו"ד לפני החקירה, אם הוצא צו מניעת מפגש בעניינו, אם יש אינדיקציה כי הנחקר נשלח לתרגיל מדובבים, אם

38 ראו "פעילות משפטית ל-2014" הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל (2015). <https://us10.campaign-archive.com/?u=40a9bed43cca755317b12fca5&id=72ed10f480>

39 מאחר שאין לשב"כ סמכות חוקית לבצע עינויים כפי שנקבע בבג"ץ העינויים, חקירות הצורך מייצרות איוון שונה לחלוטין בין תוצרי החקירה ובין היכולת להשתמש בהם לצורך הליכים פליליים. הדבר נכון אף יותר לאור דוקטרינת הפסילה הפסיקתית שנקבעה בפרשת יששכרוב. ראו ע"פ 5121/98 יששכרוב נ' התובע הצבאי הראשי, פ"ד סא(1) 461 (נבו 4.5.2006).

40 פרפרזה היא תמצית המידע המודיעיני על בסיסו המדינה מקבלת החלטות אשר בסיסן חומר מסווג, אגב פירוט ככל האפשר מבלי לחשוף חומר חסוי.

קיימת בתיק תעודת חיסיון החוסה כמה מן הראיות, שיתוף הפעולה של כל נחקר בחקירתו, אם הפליל אחרים וכמה ובאילו עבירות הואשם בסופו של דבר.

ג. ממצאי המחקר – פילוח התיקים כרקע לממצאי המחקר

מהנתונים עלתה תמונה ברורה אשר מציגה שוני הן בשיטות החקירה והן בתוצריה בין חקירות שמתנהלות בידי המשטרה בתחנות משטרת ש"י ובין החקירות המתנהלות במתקני השב"כ בידי חוקרי השב"כ בליווי המשטרה, של חשודים בעבירות פח"ע והפס"ד.

מתוך 100 התיקים נחקרו 63 נאשמים במתקני החקירות של השב"כ, 23 נחקרו בתחנות משטרה וגילות, ו-14 בתחנת המשטרה לענייני פח"ע בעופר.⁴¹ מספר זה מפתיע מאחר שההנחה הרווחת בקרב סנגורים היא כי כמות הנחקרים במתקני השב"כ נמוכה הרבה יותר. הסיבה לכך היא כי כחלק מן הפעילות כעו"ד בייצוג נחקרים במתקני השב"כ כמעט אין פוגשים איש, למעט הלקוח המיוצג, וברוב המקרים הוא נמצא בהפרדה מוחלטת, ולפיכך להבדיל מנחקרי משטרה, אין כל אפשרות להעריך את מספר הנחקרים הנמצאים ברגע נתון במתקן החקירות. יתרה מכך, על פי ניסיוננו, אף במועדי דיונים בבתי המשפט במתקני שב"כ עו"ד שמייצג עצור יראה עצורים אחדים בלבד, לעומת בתי המשפט הצבאיים ביהודה ובסאלם, ששם רואים עשרות עצורים ביום. בכל שנה 2,500 כתבי אישום לפחות מוגשים בבתי המשפט הצבאיים בעבירות פח"ע והפס"ד, ונחקרים רבים נוספים, ולפיכך אפשר להעריך בזהירות מספקת כי בכל שנה נחקרים במתקני השב"כ השונים כ-1,500 נחקרים;⁴² והמספר גדול הרבה יותר ממה שעלה על דעתנו בעת ביקורים במתקנים השונים.

מהנתונים גם עולה כי קיים דמיון רב, הן במסלול החקירה, הן בשימוש באמצעי החקירה, הן באופי החקירה והן בתוצרי החקירה של נחקרים בשב"כ.

מהנתונים המפורטים בנספח למאמר אפשר לראות במובהק כי הן האמצעים והכלים המופעלים בחקירות שב"כ שונים מהותית מן האמצעים שהמשטרה נוקטת בחקירות המובלות על ידה והן כי תוצרי החקירה שונים באיכותם ובכמותם. במשטרה תקופת החקירה קצרה, כמות החקירות הפרונטליות קטנה, משכה של כל חקירה קצר, החקירה מוקלטת ברוב המקרים, ואין כמעט שימוש במניעת מפגש עם עו"ד, מדובכים וראיות חסויות, ואילו חקירות השב"כ הן תמונת ראי לכך – החקירות רבות וארוכות, אינן מוקלטות ונעשה בהן שימוש תכוף במניעת מפגש, מדובכים וראיות חסויות. גם בתוצרי החקירות יש הבדלים מהותיים בין נחקרי המשטרה ובין נחקרי השב"כ, ולפיכך אחוז ההודאות וההפללות בחקירות השב"כ קרוב ל-100, וכמות המופללים גבוהה במאות אחוזים מזו שבקרב נחקרי המשטרה.

41 תחנת המשטרה לענייני פח"ע בעופר היא מעין בן כלאיים – בין מתקן חקירת שב"כ לחקירת משטרה, שכן כמו מתקן שב"כ, החקירות בה אינן מוקלטות, והיא עוסקת אך ורק בעבירות הקשורות לפח"ע. מנגד, כמעט לא מתנהלות בתחנה חקירות בידי חוקרי שב"כ אלא רק בידי חוקרי משטרה.

42 63 אחוזים מהתיקים שנאספו נחקרו במתקני החקירות של השב"כ. המשמעות היא כי בזהירות המתבקשת אפשר לקבוע כי בסביבות 1,500 תיקים בשנה מגיעים ממתקני החקירות של השב"כ (63% X 2,500). המספר ככל הנראה גבוה מזה, שכן יש נחקרים אשר עניינם אינו מסתיים בכתב אישום.

יש לציין כי בשני המקרים כל הראיות שמהן נשאבו הנתונים בנוגע להודאות ולהפללות הן חקירות בפני חוקר משטרה, בין שהוא החוקר המשטירתי בתחנות המשטרה ובין שהוא החוקר המשטירתי החוקר במתקני החקירות של השב"כ, ולכן מבחינת מעמדן הרשמי של הראיות אין ביניהן כל הבדל.

ד. מבנה ותהליך החקירה המשטרתית בשב"כ

כדי להבין כיצד תוצרי החקירה הסופיים שונים זה מזה בצורה כה מהותית, אף על פי שלפי ניסיוננו שיתוף הפעולה הראשוני של הנחקרים גבוה בתחנות המשטרה יותר מאשר במתקני השב"כ, יש לבחון לעומק את המבנה של חקירות המשטרה בשב"כ והמאפיין אותם. נסקור להלן את ממצאי המחקר הנוגעים לשאלה בדבר השוני שבין חקירות משטרה עצמאיות ובין חקירות שב"כ שהמשטרה משתלבת בהן.

1. חקירות שב"כ – רקע כללי

כאמור, החקירות המתנהלות בידי השב"כ מתקיימות ברוב המקרים באחד מארבעת מתקני החקירה המרכזיים של השב"כ בישראל. ככלל, החקירות מנוהלות בידי האחראי לחקירה, שהוא חוקר של השב"כ והוא המופקד על התקדמות החקירה ועל המרכיבים השונים בה. לאחר חקירות אחדות בידי חוקר שב"כ, חוקר משטרה גובה מהנחקר אמרה משטרתית, באותו מתקן חקירה, בקרבת מקום וללא מדי שוטר. בין היתר, חוקר השב"כ הוא זה שמחליט ומורה מתי להעביר חשוד לידי חוקר משטרה אשר נמצא במתקן החקירות של השב"כ כדי שזה יגבה ממנו אמרה משטרתית. חוקר המשטרה הוא זה האחראי להופעות בדיוני הארכות המעצר, המתקיימים ברוב המקרים במתקני החקירה עצמם. למעשה עריכת החקירות במתקני מעצר מאפשרת לשב"כ לשלוט שליטה מלאה ואפקטיבית בתנאי החזקתו של חשוד. בזמן שהותו של החשוד במתקן עיניו מכוסות בכל מעבר מחדר לחדר, ולפיכך אין לו כל אינדיקציה היכן נמצא חדרו ביחס לחדר החקירות וחדר בית המשפט.

נחקר אשר נחקר בידי המשטרה לבדה בתחנות משטרת ש"י מובל אחרי חקירתו לכלא המרוחק מתחנת המשטרה, ושם הוא פוגש עצירים ואסירים אחרים, ואחרי כן מועבר לבית משפט אשר נמצא במקום אחר, ואילו עציר שנחקר במתקן השב"כ אינו יוצא מהמתקן אלא לצורך תרגיל חקירה כפי שיפורט בהמשך הדברים.

כאמור, באותה תקופה במתקן החקירה או המעצר אפשר לזהות כמה מאפיינים חוזרים ברובן של החקירות, ללא קשר למיקום המתקן, ולפיכך שיטה זו זהה יחסית בכל ארבעת המתקנים.⁴³

43 מאחר שכל מתקן ממוקם במקום אחר האמצעים הנמצאים בו אינם זהים, והדבר יכול להשפיע על צורת החקירה ועל סדרה, כך למשל למיטב ידיעתם של הכותבים ובכמה מהמתקנים אי אפשר לבצע תרגיל מדובבים ויש צורך להסיע את הנחקרים למתקן אחר כדי לבצע תרגיל כזה.

2. האזהרה, זכויות ודף מידע לעצור

כאמור, להבדיל מחקירת משטרה, חוקרי השב"כ אינם נוהגים להקריא או להסביר לחשוד את זכויותיו לפני חקירתו. ברוב המקרים בחקירתו הראשונה של החשוד בפני חוקר שב"כ מוצג בפניו דף בערבית שמכונה "דף מידע לעצור"⁴⁴ (להלן: דף המידע), והוא מתבקש לקרוא אותו ולחתום עליו.⁴⁵ לעומת זאת, בחקירת משטרה נחקר (אמור להיות) מוזהר בכל תחילת חקירה, על פי חוק.⁴⁶

מהזכ"דים המתעדים את החקירות הראשונות עולה כי כשליש מהנחקרים (23 מתוך 63) נשאלו אם הבינו את הכתוב בדף המידע; מהם כתשעה אמרו כי אינם יודעים לקרוא ולכתוב. הזכ"ד מתאר כי בעקבות כך הוקרא להם דף המידע. ארבעה אחרים אמרו כי לא הבינו אותו במלואו. בנוגע לשאר הנחקרים (40) יש רק תיעוד כי קראו את הדף וחתמו עליו. מבין 63 הנחקרים שנחקרו בשב"כ, אין אף לא אחד אשר מתועד בזכ"ד כי קרא את הכתוב בדף המידע וביקש להיוועץ עם עו"ד לפני חקירתו או הצהיר כי הוא מעוניין לשמור על זכות השתיקה או שמר על זכותו זו.

להבדיל, בעניינם של נחקרי המשטרה, מבין 37 הנחקרים במשטרה, לכ-29 הוקראו זכויותיהם במלואן, כעשרה מהם הביעו את רצונם לדבר עם עו"ד לפני החקירה, ושבעה מהם אף התייעצו עם עו"ד לפני החקירה. יצוין כי כל העשרה נמנו עם עשרים החשודים אשר נשאלו ישירות בידי חוקר המשטרה אם ברצונם להתייעץ עם עו"ד לפני החקירה, להבדיל מאלו אשר נמסר להם כללית כי יש להם זכות כזו. כשישה מתוך 37 הנחקרים במשטרה בחרו לשמור על זכות השתיקה במלואה, ארבעה מהם לאחר מפגש עם עו"ד.

44 דף המידע מערכב בין זכויות חוקיות ובין תנאי מעצר. דוגמה לכך היא כי מייד סמוך לזכויות משפטיות מובהר לנחקר כי יש לו זכות להתקלח פעם ביום. יש בכך כדי לקשור בין הזכויות המשפטיות לתנאי המעצר. דיוני הארכות מעצר משקפים כי הנחקרים קושרים בין סיום החקירה ובין סיום תנאי החזקתם הקשים במעצר בידי השב"כ. דף המידע כתוב בשפה הערבית ומוצג בפני העצור פעם אחת בלבד. יודגש כי דף המידע אינו מוסבר לעצור אלא יש באפשרותו לעיין בו. דף המידע מנוסח בשפה מתחמקת ולא ברורה. כך לדוגמה כתוב: "נתונה לך הזכות להגיש בקשה או תביעה לבית המשפט בכל עת ועל פי החוקים וההוראות שחלים לגביך בנוגע למעצר שלך בעצמך או דרך עורך הדין שמינית [תרגום]". עם זאת, לא מיידעים את הנחקר מהם החוקים וההוראות שחלים בנוגע אליו. משפט זה איננו ברור לנחקרים אשר בעניינם קיימת מניעת מפגש עם עורך הדין שמינו. דוגמה אחרת היא כי בסיום דף המידע כתוב כי כל בעיה או בקשה יש להפנות לאחראי לחקירה שלך. מובן שזה אכסורד בפני עצמו, שכן בעיות רבות של נחקרים נובעות מהאחראי לחקירה שלהם.

לעומת זאת, באזהרת משטרה על פי ס' 28 לחוק המעצרים, על המשטרה להזהיר במפורש בדבר זכות השתיקה ואזהרה שכל מה שיאמר ישמש נגדו בבית המשפט. בדף המידע האמור לא מפורט אלא מצוין: "אינך חייב בהוכחות בזמן החקירה שעשויות להפיל אתך אולם הימנעותך מתשובות לשאלות עשויה לחזק את ההוכחות נגדך" (תרגום מערבית).

45 לגבי 59 מתוך 63 הנאשמים שנחקרו בשב"כ מתועד כי נמסר להם דף זכויות והם חתמו עליו בחקירה הראשונה. ארבעת האחרים קיבלו את דף הזכויות רק בחקירתם השנייה.

46 ס' 28 לחוק המעצרים.

3. מניעת מפגש עם עו"ד

החוק בישראל⁴⁷ מאפשר לקצין ממונה למנוע מפגש של חשוד בעבירות ביטחון עם עו"ד לתקופה שלא תעלה על עשרה ימים מצטברים. כדי למנוע מפגש עם עו"ד לתקופה ארוכה יותר על הגורם החוקר לפנות בבקשה לבית המשפט המחוזי; זה יכול להאריך את תקופת מניעת המפגש בכללותה ל-21 ימים.

על פי הדין בשטחים,⁴⁸ חוקרי השב"כ יכולים למנוע מנחקר פלסטיני לפגוש עו"ד לתקופה של שלושים ימים מצטברים, ובית המשפט הצבאי רשאי לאשר תקופה של שישים ימים מתחילת המניעה. אף שרובן המוחלט של חקירותיהם של חשודים פלסטינים בשב"כ מתבצעות במתקני חקירה שמצויים בתוך ישראל, חוקרי השב"כ מחילים על הנחקרים הפלסטינים את הדין בשטחים, ולפיכך ביכולתם להפעיל תקופות מניעת מפגש ארוכות הרבה יותר מאלו המותרות להם בחוק בישראל.

בתקופת מניעת המפגש עם עו"ד נמנע מן החשוד הלכה למעשה מפגש עם אדם כלשהו שאינו חלק מן המערכת הצבאית הביטחונית. הוא אינו יכול לפגוש את משפחתו מאחר שמתקני החקירה והמעצר ממוקמים כאמור כולם בישראל. מאחר שהנחקר אינו יוצא מן המתקן, הוא אינו פוגש עצורים או אסירים אחרים בדרכו, ומכאן שבתקופה זו של מניעת מפגש הוא נמצא בבידוד מוחלט מן העולם החיצון.

מדין המידע לעצור עולה כי עוד בחקירתו הראשונה של נחקר בשב"כ מובהר לו כי ייתכן שיימנע מפגש בינו ובין עו"ד. ואכן, מהנתונים עולה כי הוצא צו מניעת מפגש לשני שליש מהנחקרים (42 מתוך 63 הנחקרים) שנחקרו בשב"כ. ל-18 מתוך 42 מנועי המפגש נמנע מפגש עם עו"ד מרגע מעצרו. נוסח צווי מניעת המפגש לקוני ואינו מגלה דבר, למעט מסירת עילת מניעה כללית של ביטחון האזור וטובת החקירה. משך הזמן הממוצע של המניעות היה חמישה ימים, אולם שמונה מתוך מנועי המפגש נשארו במצב זה לתקופה של שבועיים ימים או יותר.

מתיקי החקירה עולה כי בתקופת מניעת המפגש החקירות האינטנסיביות של הנחקרים נמשכות, ו-28 מתוך מנועי המפגש מסרו הודעה אחת לפחות בפני שוטר במהלכה, נוסף על חקירות השב"כ המרובות. יתרה מכך, מתיקי החקירה עולה כי ההודעה על הסרתה של המניעה נמסרת לעוה"ד לא מייד עם הסרתה אלא מעוכבת כמה שעות, ובהן לעיתים מתבצעת גביית האמרה המשטרית בעת שלכאורה הנחקר רשאי להתייעץ בעו"ד (עשרה מקרים מתוך 42 מנועי המפגש).

בנוגע לנחקרים אשר מוצא צו בעניינם למניעת מפגש לתקופה קצרה של ימים אחדים, אפשר למצוא מתאם בין תקופת המניעה המבוקשת לאינדיקציה לקיומו של תרגיל מדובבים (16 מתוך 19 שבעניינם הוצא צו מניעת מפגש קצרה).⁴⁹

להשלמת התמונה, מניעת מפגש עם עורך דין איננה מתבצעת כמעט לעולם בידי שוטר בחקירת משטרה עצמאית.

47 ס' 35, ש.ם.

48 ס' 58 לצו בדבר הוראות ביטחון.

49 כפי שיורחב בפרק 6 להלן.

4. תקופת החקירה, כמות החקירות ומשך החקירות

תקופת החקירה נבחנה כתקופה העוברת מיום מעצרו של החשוד עד קבלת התיק בידי התביעה הצבאית לעיון. מהנתונים עולה כי תקופת החקירה הממוצעת בחקירות משטרתיות בתחנות משטרת מחוז ש"י היא 4.7 ימים, ואילו תקופת החקירה בחקירות שב"כ ארוכה פי שלושה או יותר – כ-15.6 ימים. חשודים בתחנות המשטרה נחקרים 1.1 חקירות פרונטליות באורך ממוצע של 37 דקות בתקופה בהתאמה, ואילו נחקרי שב"כ נחקרים חמש פעמים בממוצע, וחקירה ממוצעת נמשכת חמש שעות.

הנתונים הממוצעים בנוגע לחקירות השב"כ מסתירים שני נתוני קצה אשר על פי ניסיונו שניהם משמשים אמצעי לחץ יעילים ביותר בחקירה – מצד אחד חקירות ארוכות אשר מביאות למניעת שינה, ומצד שני בידוד ארוך שאין מתקיימת בו חקירה פעילה. כבעשרה מתיקי חקירות השב"כ היה אפשר למצוא נחקר שנחקר ברצף שעות ארוכות – 18-20 שעות ביממה, ואחרי מנוחה קצרה של שלוש-שש שעות מובל שוב לחקירה באורך דומה. כך כמה פעמים ברצף. החוקרים בחקירות אלו מתחלפים, ולעיתים נמצאים באותה חקירה ארבעה-חמישה חוקרים שונים. בחקירות אלו הנחקר מאולץ לחזור שוב ושוב על גרסתו, וחוקריו מטיחים בו כי הוא עדיין מסתיר דברים בחקירתו. בשישה מקרים בזכ"דים של חקירות ביקשו הנחקרים מהחוקרים כי יאמרו להם מהו הדבר שהם מעוניינים לשמוע כדי שיוכלו לסיים את החקירה.⁵⁰

הצד השני של הממוצע הוא החזקתם של נחקרים בתא מעצר במתקן החקירות ימים ארוכים בלי לפגוש נפש אדם ובלי להיחקר. כשמונה מתוך נחקרי השב"כ הוחזקו יותר משבוע ימים בתא המעצר בלי שנחקרו ובלי שהועברו לתרגיל מדובבים.

5. תנאי ההחזקה במעצר

מתוך החומר שנאסף ניתן היה למצוא בכ-35 מסמכים נפרדים שמורכבים מזכ"דים, מחקירות משטרה ומפרוטוקולים של מעצר, פניות שונות של נחקרים בקשר לתנאי מעצרם. מדובר בפניות ישירות של נחקרים לשופטים בדבר תנאי השהייה בתא בעת דיון בהארכת מעצרם, פניות של נחקרים לחוקריהם שהם מבקשים בהן "לעבור לכלא", ופניות של נחקרים אשר מבקשים לסיים את החקירה כי השהייה בחדר קשה להם.

תא המעצר במתקני החקירות בשב"כ תואר לנו פעמים רבות תיאור זהה, ללא קשר למתקן החקירה. מדובר בתא קטן מאוד, ללא חלונות, שקירותיו צבועים צבעים כהים, יש בו נורה בעוצמת תאורה נמוכה שדולקת 24 שעות ביממה, ולפיכך אי אפשר להבחין מתי בוקר ומתי לילה. בתא יש מזרן או שניים על הרצפה, השירותים הם שירותי בור בתוך התא עצמו, ולעיתים הם צמודים למזרן המונח על הרצפה, ולפיכך אין מנוס מלישון צמוד להם. בתא פועל פעמים רבות מזגן בחורף ובקיץ, וזה מקרר את החדר 24 שעות ביממה.⁵¹

50 בשל סגנון תיעוד הזכ"ד כפי שיתואר להלן, אי אפשר לקבוע כמה התנהגות זו נפוצה בחקירות השב"כ.

51 פירוט ותמיכה בעובדות אלו אפשר למצוא בכמה דוחות שערכו ארגוני זכויות אדם שונים. ראו לעיל ה"ש 33.

לדברי רבים מהנחקרים, השהייה בתא היא אמצעי לחץ אפקטיבי ביותר אשר נובע מהבידוד המוחלט מבני אדם; מחוסר האפשרות לדעת אם יום או לילה; מהריח ומהלכלוך בחדר; וכן מהקור ומהתזונה הלקויה בעת השהייה בחדר. השהייה בחדר ללא חלונות, בשילוב התנאים ההרמטיים במתקן החקירה, יוצרים פעמים רבות חוסר התמצאות במרחב בקרב הנחקרים, ואין הם יודעים איזה יום ומה השעה.

משיחות שלנו עם נחקרים עולה הטענה כי שיתוף פעולה בחקירה, כלומר הודאות והפלטות, מביא פעמים רבות להטבה בתנאי החדר; הנחקר מועבר לחדר אחר מרווח יותר וזוכה למזון טוב יותר. חוסר שיתוף פעולה עלול להביא להחזרה לתא לשעות מרובות, ורק הצהרה על רצון לדבר עם החוקרים עשויה לסיים את השהייה.

תנאי החזקתם של הנחקרים אף מוכרים על ידי המדינה כחלק משיטות החקירה. במסגרת הדיונים על יישומו של בג"ץ 1892/14, בעניין שטח המחיה,⁵² אשר עסק בין היתר בהגדלת שטחי תאי מעצר ומאסר, מסרה המדינה פרפרזה גלויה ביום 15.5.2018, שלפיה יש ליישם אחרת את פסק הדין על חקירות המתנהלות במתקני שב"כ. לעמדתה, יישום פסק הדין בנוגע לעצורים במתקני שב"כ "עלול לגרום פגיעה משמעותית ורוחבית ביכולת השב"כ לאסוף מידע ולסכל טרור".

בחקירת משטרה עצמאית החשודים מוחזקים לפי תנאי המעצר בכתי המעצר הרלוונטיים, וחקירתם מתבצעת בחדר חקירות של המשטרה.

6. השימוש בתרגיל מדובבים

תרגיל מדובבים הוא תרגיל שהנחקר נמצא בו בתא או ברכב עם עצורים אחרים, והוא אינו יודע כי אותם עצורים אחרים הוכנסו לתאו כדי לגרום לו לחשוף מידע שלא חשף בחקירותיו. המידע בנוגע לתרגילי המדובבים הנערכים בשב"כ מוגבל ואינו נובע ישירות מתוך חומרי החקירה. הסיבה לכך נעוצה בעובדה כי השב"כ והתביעה כמעט לעולם אינם מוכנים לחשוף את קיומם של אותם תרגילים ומתעקשים לחסות אותם בתעודת חיסיון.⁵³

המידע שבידינו בעניין תרגילי המדובבים נבע בראשיתו משיחות עם לקוחות אשר תיארו את אשר התרחש בתרגיל ומפרוטוקולים של עדויותיהם של נחקרים בבית המשפט. על פי הידוע לנו, תרגיל המדובבים הנפוץ ביותר בשב"כ הוא תרגיל המדובבים הקבוצתי. חוקרי השב"כ מוסרים לנאשם כי חקירתו הסתיימה וכי הוא מועבר ממתקן החקירה לכלא. החשוד מוצא ממתקן המעצר ומועבר לאחד מבתי הכלא שקיימים בהם תאי מדובבים. בבית הכלא החשוד מוכנס למתחם עם שמונה עד 15 אנשים, הדומה לכלא סטנדרטי. החשוד אינו יודע כי האנשים הנמצאים בתא הם מדובבים.

בשלב זה יש כמה התרחשויות אפשריות; זו הנפוצה ביותר, אשר תיאורה נמסר לנו פעמים רבות בידי נחקרים, היא שכאשר הנחקר מגיע לתא המדובבים אחד האסירים מסביר לו כי מפקד התא הוא אסיר ביטחוני מסוכן, לרוב משיוך ארגוני שונה מזה המיוחס לנחקר. בשלב

52 בג"ץ 1892/14 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' השר לביטחון פנים (נבו) 13.6.2017.

53 במקרים מיוחדים בהם הנחקר מסר למדובבים מידע בעל רלוונטיות לאישום אך סירב לחזור על הדברים בחקירתו חושפת התביעה הצבאית את קיומו של המדובב. ראו ע' (איר"ש) 4367/08 התביעה הצבאית נ' יעקוב (נבו) 26.1.2009.

זה הנחקר נחקר בידי מפקד התא, ועליו להוכיח כי הוא אינו משתף פעולה שהוכנס לתא. כדי להוכיח כי הוא אינו משתף פעולה שדינו מוות, עליו לציין את כל הפעולות שביצע ואת שמות כל האנשים שהוא יודע כי פעלו נגד ישראל.

כאמור, תוצרי אותה חקירה בתא המדובכים והאמצעים המופעלים בה אינם נמסרים להגנה, אולם בעדויותיהם של עדים ונאשמים בבית משפט עולה כי תיעוד כזה קיים בידי חוקרי השב"כ בעת החזרה למתקן החקירות לאחר תרגיל המדובכים וכי חוקרי השב"כ מוסרים לנחקרים כי כל מה שמסרו תועד וכי עליהם להודות באותם דברים גם לפניהם. כאמור, בחומרי החקירה שנאספו אין אזכור ישיר לקיומו של תרגיל מדובכים בשל החיסיון שחל עליו, אולם בתיקי החקירה נמצאו אינדיקציות אשר מתאימות לתיאור התרגיל כפי שתיארנו למעלה.

האינדיקציות בתיקי החקירה אותרו בכמה סוגים של מסמכים: (1) פרוטוקולים שמכילים את דברי הנאשם בדיוני המעצר או במשפט עצמו, בהם הוא מתאר את אשר חווה בחקירה; (2) דו"ח התנועות של הנחקר, אם קיים, מעיד כי הנחקר עזב את מתקן החקירות לכלא אחר וחזר למתקן החקירות לאחר כמה ימים;⁵⁴ (3) תזמון ומשך הזמן של מניעת המפגש בחקירה: כל 33 הנחקרים שבנוגע אליהם קיימות אינדיקציות אחרות כי עברו תרגיל מדובכים היו מנועי מפגש עם עו"ד לתקופה מסוימת. כ-17 היו מנועים רק לתקופה של ימים מספר שלא התבצעו בהם שום חקירות פרונטליות בידי חוקרי שב"כ או משטרה; (4) פרפרוזות מתרגיל החקירה. מדובר במזכר אשר נערך בידי האחראי על החקירה בשב"כ, ובו מצוין כי החשוד מסר מידע מסוים בפני מי שאינו "איש מרות".⁵⁵

מן החומרים עולה כי השימוש בתרגיל מדובכים מסוג זה נפוץ בקרב נחקרים שנחקרו בידי השב"כ. בקרב נחקרי המשטרה לא נמצאה ולו אינדיקציה אחת לשימוש בתרגיל חקירה של מדובכים, ולעומת זאת קיימת אינדיקציה לתרגיל זה בקרב מחצית מנחקרי השב"כ.

7. התיעוד בחקירות השב"כ ותוכנו

כאשר חשודים נחקרים בידי חוקרי שב"כ, חקירתם מתועדת בזכ"ד שמוקלד במחשב בזמן החקירה או לאחריה, כאשר הנחקר בחדר החקירות, ולא נמסר לו שום תיעוד אחר של החקירה, אם נעשה כזה. מניתוח הזכ"דים עולה כי אי אפשר להציג קורלציה אמיתית בין משך זמן החקירה ובין אורך הזכ"ד. יש זכ"דים אשר מתעדים חקירה של 14 שעות בשני עמודים, ויש זכ"דים אשר מתעדים חקירה של שעה וחצי בעשרה עמודים.

מניתוח הזכ"דים עולה כי הזכ"ד מפורט כאשר בזמן החקירה הנחקר מוסר מידע מפליל נגד עצמו או נגד אחרים ואינו מפורט כאשר הנחקר מכחיש בחקירתו את החשדות נגדו. דברים אלו זוכים לאישוש גם בעדויותיהם של חוקרי שב"כ בבית המשפט אשר מאשרים כי הם מתעדים בזכ"ד אך ורק את המידע הרלוונטי לחקירה. כאשר משווים את השאלות אותן נשאל נחקר בשב"כ לעומת נחקר בתחנות המשטרה הרגילות, עולה כי בתחנות המשטרה

54 לדברי נחקרים שייצגנו, תרגילי המדובכים העיקריים מתרחשים במתחם בתי הכלא בבאר שבע, ככלא שקמה ובמתקן המעצר קישון.

55 מסמך כזה אותר בארבעה מתוך 100 התיקים שנבחרו.

הרגילות הנחקר נשאל בעיקר על מעורבותו האישית בפעילות, ואילו בחקירות השב"כ חלק גדול מהחקירה מיוחד לשאלות על מודעותו של הנחקר בדבר פעילותם של אחרים. אף שהזכ"דים מתעדים את החקירה חלקית בלבד וכמעט אינם מתעדים כלל את דברי החוקרים, לעיתים אפשר למצוא בהם אינדיקציות לשיטות שמשמשים בהן בחקירה עצמה. משפט שחוזר ב־45 זכ"דים בנוסח כזה או אחר הוא: הוסבר לנדון כי חקירתו תימשך ככל שתידרש עד אשר ימסור את כל המידע הנמצא ברשותו. משפט זה מתחבר מניסיונו לעדויותיהם של לקוחות כי החוקר איים עליהם בחקירה כי לא יצאו ממתקן המעצר ומן התא עד שלא ימסרו את כל המידע שברשותם.

ב־57 מהזכר"ים מתואר: "הנדון כובד ב..." וארבעה מהם מתארים מפורשות כי מדובר במזון מ"חדר החוקרים". מתוך 57 הזכ"דים המתארים כיבוד, כ־49 מהם הם חקירות שהנחקר שיתף בהן פעולה עם חוקריו והפליל את עצמו ואחרים, ולפיכך אפשר להסיק כי תוספת המזון ניתנת בתור פרס על שיתוף הפעולה.

נוכיר כי למעט חקירתו הראשונה של כל אחד מהנחקרים בשב"כ, בה חתם על דף הזכויות והחובות, בכל שאר החקירות, שמקצתן עשויות אף להיערך ימים רבים לאחר מכן, אין בזכ"ד תזכורת כלשהי לזכויות שיש לנחקר בחקירה.

8. השימוש בפול־גרף בחקירת השב"כ

מן הנתונים עולה כי ב־18 מתיקי החקירות בשב"כ, נשלחו החשודים לחקירה בפול־גרף. התיעוד של חקירת הפול־גרף זעום, וכולל בדרך כלל זכ"ד קצרצר, ובו כמה שורות לתיאור הנושאים שעליהם נחקר החשוד ותוצאות הפול־גרף בנוגע לנושאים אלו. מהזכ"דים עולה כי השימוש בפול־גרף אינו מוצג לנחקרים כאפשרות שהם יכולים לסרב לה אלא כחובה, כחלק מתהליך החקירה.

ממקום הפול־גרף בחקירה עולה אפשרות כי הפול־גרף אינו רק כלי עבור החוקרים להעריך את כנות דברי החשוד אלא כלי נוסף להפעלת לחץ על החשוד בחקירתו. לפני שליחתו של נחקר לפול־גרף החוקר מזהיר אותו בחקירה כי הוא עומד להישלח למכונת אמת. מהנתונים עולה כי כל 22 חקירות הפול־גרף שנמצאו בתיקי החקירה השונים קבעו כי הנחקרים שיקרו בנוגע לכמה מן הנושאים אשר הם נשאלו עליהם ואשר קשורים ללב החקירה. בחקירת השב"כ שלאחר חקירת הפול־גרף מוטחת עובדה זו בנחקרים, והם מתבקשים "לא להסתיר מידע מחוקריהם". גם במקרה זה, כדי להכשיר את ההודעות המשטריות כראיה, אין כל אזכור לתרגילי הפול־גרף הרבים בהודעות המשטריות. השימוש בפול־גרף מתבצע בידי השב"כ, ולא ידוע לנו כי המשטרה משתמשת בו בחקירות העצמאיות שלה.

אם כן, לפי המפורט לעיל, התמונה ברורה – קיים שוני של ממש בין חקירות המשטרה העצמאיות ובין חקירות השב"כ שהמשטרה משתפת בהן, הן מבחינת שיטות החקירה והן מבחינת תוצריה.

9. ממצאי המחקר בדבר יישום הלכת סמירק – המעבר מזכ"ד לחקירה משטרתית

לצד בחינת ההבדלים בין חקירות שב"כ ובין חקירות משטרה עצמאיות, נעמוד להלן על המעבר מזכ"ד לאמרה משטרתית. כלומר נבקש לבחון כיצד הלכת סמירק מיושמת על פי ממצאי המחקר ופרשת פלוני. מתוך 63 תיקי החקירות שמקורן בשב"כ נאספו 412 חקירות שב"כ בצורת זכ"ד ו־101 חקירות משטרתיות.

המשמעות היא כי בערך על כל ארבע חקירות של חוקרי שב"כ (25 אחוזים) נערכה חקירה משטרתית אחת. יותר מ־85 אחוזים (!) (כ־86 מתוך 101) מהחקירות המשטרתיות המתועדות במתקני השב"כ התרחשו רק לאחר שכבר הודה הנחקר בחקירותיו בפני חוקר שב"כ בדברים שעלולים להפיל אותו או אחרים.

מהנתונים עולה כי 76 מתוך 101 החקירות המשטרתיות הן בעלות דמיון מבני ותוכני רב לחקירת השב"כ האחרונה שנעשתה לנחקר קודם לכן. 66 מתוך אותן 76 חקירות משטרתיות נעשו בהפרש של עד חמש שעות מסיום חקירת השב"כ המפיליה. כעשרים מהן נעשו מיד עם תום החקירה בשב"כ.

עוד יש לציין כי מתוך 101 החקירות המשטרתיות שנבחנו, בחמש בלבד עלו פרטים מהותיים שלא עלו קודם לכן בחקירות השב"כ.

הדמיון המבני והתוכני מתבטא בכך שבאותן חקירות הנחקר חוזר על דבריו בחקירה בדיוק באותו הסדר שמסר בחקירת השב"כ, והוא מפליל את אותם אנשים באותם אירועים בדיוק, כמו בפרשת פלוני. לעיתים מדובר ברשימות, ובהן בין עשרה לחמישים איש, והנחקר יודע לחזור על שמות כל המופללים אחד לאחד בין חקירה לחקירה, ולעיתים אף באותו הסדר בדיוק. למעשה בשני מקרים זיהינו טעות בזכ"ד – חוקר השב"כ כתב מילה לא נכונה, ככל הנראה בשל טעות הקלדה, והטעות חזרה באותו מקום בחקירה המשטרתית שנלוותה לה. פעמים רבות ההבדל המהותי היחיד בין החקירות הוא פורמט החקירה, ובו האזהרה המשטרתית הרשמית והשימוש בגוף ראשון בחקירה, במקום בגוף שלישי הנהוג בזכ"ד השב"כ. הבדל אחר הוא שפת התיעוד: חקירות השב"כ מתועדות בעברית בלבד, חקירות המשטרה נכתבות בערבית ומתורגמות לעברית לאחר מכן בידי החוקר.

חקירות המשטרה וחקירות השב"כ במתקני השב"כ אינן מתועדות לעולם בתיעוד קולי או חזותי,⁵⁶ ולכן אין ראיה ברורה אשר יכולה להסביר את הדמיון הרב בין החקירות. נחקרים רבים מעידים פעם אחר פעם בבתי המשפט כי השוטר מעתיק מן המחשב את תוכן הזכ"ד ואז מבקש מהנחקר לחתום על כך, ואילו חוקרי המשטרה מקפידים לציין בעדויותיהם כי כל הכתוב נכתב מפי הנחקר, כפי שהיה בפרשת פלוני, אף שהם מאשרים כי הם חוקרים את הנחקר בהתבסס על המובא בזכ"ד וכאשר הוא אינו חוזר על מה שאמר בזכ"ד הם מרעננים את זיכרונם.

ממצאי המחקר עולה החשש כי אף שחוקרי המשטרה אשר משתפים פעולה עם השב"כ מעידים כי תוצרי החקירה אשר הם מפיקים כתובים מפיו של הנחקר, למעשה, התיעוד

56 החוק הצבאי אינו מחייב תיעוד קולי או ויזואלי של חקירות ביטחוניות. על אף האמור, מניסיוננו תחנות משטרת ש"י מקפידות ברוב המקרים לקיים תיעוד כזה, ואילו בחקירות המשטרה במתקני השב"כ לא נעשה הדבר מעולם.

באמרות המשטרתיות הוא העתקה של הזכ"דים אשר מופקים בשב"כ, ולא דברים מפיו של הנחקר. כפי שיובא להרחבה להלן, החשש האמור אף אומת בפרשת פלוני. משילוב כל האלמנטים דנן, דהיינו העובדה כי חקירות המשטרה אינן מעלות כל מידע שלא עלה בזכ"ר מחקירת השב"כ שקדמה להן, הדמיון התוכני והצורני בין החקירות, הסמיכות של החקירות זו לזו מבחינת מועדי ביצוען ומתן העדויות בפני חוקרי השב"כ והמשטרה, עולה תמונה ברורה למדי בנוגע למטרתה המרכזית של החקירה המשטרתית בזמן חקירת השב"כ: הפיכת תוצרי החקירה בשב"כ לכדי ראייה פלילית קבילה בבית המשפט בצורת חקירה משטרתית כפי שנקבע שיש לעשות לצרכים משפטיים בהלכת סמירק. אין מדובר בחקירה משטרתית אמיתית ואין כל ניתוק דה פקטו בין החקירות של חוקרי השב"כ לחוקרי המשטרה.

10. תוצרי החקירה הסופיים מחקירת השב"כ

אי אפשר להכחיש כי לשיטת החקירה המתוארת יש אפקטיביות גדולה במיוחד בעיני כוחות הביטחון – 96.8 אחוזים של הודאה שלמה או חלקית של נחקרים בהודעות המשטרתיות בשב"כ לעומת 62.8 אחוזים בקרב נחקרים במשטרה הרגילה; 90 אחוזים מהמודים המפלילים אחרים בהודעות המשטרתיות בשב"כ לעומת 24 אחוזים בחקירות משטרה רגילה; ושמונה מופלילים בממוצע לנחקר מפליל בהודעות המשטרתיות בשב"כ לעומת קצת יותר משניים בלבד בחקירה משטרתית רגילה. ברור כי השקעת המשאבים האדירה בחקירות השב"כ נושאת את הפירות שחוקרי השב"כ מייחלים להם.

יש לציין כי בחינת החקירה ויעילות החקירה אינן שלמות ללא בחינת התוצאות המשפטיות הנובעות ממנה. במקרים המעטים שנדרש בית המשפט הצבאי לשמיעת ראיות ולכתיבת הכרעות דין שאינן בעקבות הסדרי טיעון אפשר לזהות כמה דפוסים חוזרים. ראשית, בכל תיקי בית המשפט בהם הנאשמים או העדים המפלילים אותם נחקרו בשב"כ, אם הנאשם מבקש לשמוע עדים, מוצאת תעודת חיסיון. בתיקים שבהם לא נשמעות הוכחות, החומר החסוי לא נמסר לנאשם. במקרים אלו התביעה לא טורחת להוציא תעודת חיסיון. תעודת החיסיון חוסה על מגוון רחב של ראיות, אולם ככלל לא יימסר לעולם לנאשם או לבית המשפט מידע אשר מאשר או מאשש את קיומו של תרגיל המדוכבים או מידע בכל הנוגע לחומר המודיעיני שהביא למעצר.

הנרמול הראייתי של חקירת חשודים במתקני החקירות בשב"כ⁵⁷ מגיע לשיאו בתיקיהם של אלו המופללים בידי נחקרי השב"כ. בחומר החקירה הנמצא בתיק החקירה נכללות למעשה רק האמרות המשטרתיות של העדים, ולפיכך מעיון ראשוני בתיק אין שום זכר לתהליך החקירה המתואר במאמר, ונדמה כי העדים מסרו את עדותם בחקירה משטרתית "סטנדרטית". בדיני הראיות בישראל ובבתי המשפט הצבאיים אין כלל פסילה לקבילותן של הודעות עדים, ולכן הדיונים בתיקים אלו מתמצים אך ורק בשאלת משקלן של העדויות והחיזוקים הנדרשים להם ולא עולה כלל שאלה בדבר חוקיות שיטות החקירה. אחוז ההרשעות

57 המרת זכ"ר לאמרות משטרתיות.

הגבוה בבתי המשפט הצבאיים⁵⁸ והכמות הגבוהה של נחקרי שב"כ ומי שהם מפלילים מתוך תיקים אלו⁵⁹ מעידים שהשיטה כולה, מחקירה עד הרשעה, מיושמת ללא קשיים מרובים.

ה. החלטות של בית המשפט הצבאי בפרשת פלוני ככלי לשינוי משפטי בבתי המשפט הצבאיים

ייתכן כי חקירות ביטחוניות הן רע הכרחי לשמירת קיומה של המדינה, ולראיה – למדינות דמוקרטיות רבות יש כללים ייחודיים לחקירות מעין אלו,⁶⁰ ברם נדמה כי ההסדר הישראלי הנוכחי, המאפשר לחקור ולהעמיד לדין מאות פלסטינים אגב פגיעה קשה בזכויותיהם, מרחיב מדי ואינו עומד במבחנים הנורמטיביים של המשפט הפלילי. אפשר, באמצעות כמה צעדים מעשיים, לצמצם את הפגיעה הקשה והמקיפה בזכויות נחקרים בלי לסכן אינטרסים ביטחוניים של המדינה. מהלך כזה יצר בית המשפט הצבאי בפרשת פלוני.

השאלה המשפטית שעלתה בפרשת פלוני הייתה אם אפשר לקבל את האמרה המשטרית של העד אשר נגבתה בחקירתו בשב"כ באמצעות סעיף 10א לפקודת הראיות. שאלה זו עולה תדיר בריוני ההוכחות בבתי המשפט הצבאיים משום שעדים פלסטינים מסרכים לאשר את נכונות אמרותיהם המשטריות שנגבו בשב"כ.⁶¹ סעיף 10א, שהוא חריג לעדות שמיעה, מאפשר לבית המשפט לקבל כראיה אמרת חוץ (אמרה שנגבתה מחוץ לכותלי בית המשפט) של עד אם עדותו בבית המשפט "שונה מן האמרה בפרט מהותי, או העד מכחיש את תוכן האמרה או טוען כי אינו זוכר את תכנה", העד העיד בבית המשפט והוכח כי האמרה ניתנה על ידו. בפרשת פלוני אשרר בית המשפט את החשש כי תוצרי החקירה המשטרית אשר מלווה את החקירות הביטחוניות של השירות הם העתקה של הזכ"דים אשר חוקרי השב"כ כתבו זמן קצר קודם לכן. כך קיבל החשש הכרה שיפוטית:

במסגרת סיכומיה הפנתה הסניגורית את בית המשפט לשתי חקירות שהתנהלו ביום 23.01.18, הראשונה על ידי המכונה סרוסי (חוקר שב"כ) שהחלה בשעה 10:30 והסתיימה בשעה 12:05, והשנייה של רס"ר רביע סואטירי (חוקר משטרה) שהחלה בשעה 13:11 והסתיימה בשעה 14:45...
במסגרת חקירתו של החוקר סואטירי על דוכן העדים ביום 12.06.18 בין השאר הוא אמר את המשפטים הבאים:
ת: "כל מילה שאני גובה מהחשוד היא ללא ספק יצאה מפיו ואותה הוא אישר בחתימתו ומרצונו החופשי"
ת: "אני חוקר את החשוד, שואל אותו שאלות והוא מוסר את אמרתו"...
למעשה, תשובות סטנדרטיות של חוקר משטרה אשר טוען שהוא חוקר חשוד, נותן לחשוד לומר את דברו, ומתעד את דברי החשוד באמרה...

58 יותר מ-99 אחוזי הרשעות. ראו יבנה משפטים בחצר האחורית, לעיל ה"ש 6, בעמ' 70.
59 כאמור, הנחת המחברים היא ש-1,500 חשודים לפחות נחקרים בכל שנה במתקני החקירות השונים של השב"כ.

60 ראו (2011) JAVIER ARGOMANIZ, THE EU AND COUNTER-TERRORISM

61 ע' (אירו"ש) 1097/09 סאיס נ' התביעה הצבאית (נבו 12.4.2011).

אחרי שאלה זו ביקשה הסניגורית מהעד לציין 10 שמות של אנשים שהוא מכיר, ומיד לאחר מכן ביקשה ממנו לציין שמות אלה בסדר הפוך. במהלך החקירה לא הבנתי למה חותרת הסניגורית, אך כעת הדברים ברורים לי.

לאחר השוואה בין שתי האמרות מצא השופט כי רשימת ההפללות המצויה בזכ"ד אשר כתב המכונה סרוסי, מצויה בסדר הפוך במדויק מהאמרות שכתב השופט סואטירי:

ההסתברות שרשימה עם 12 שמות תהיה זהה לרשימה אקראית אחרת היא $1/479,001,600$. אם נחשב את הסיכוי שכל הרשימות הן אקראיות, המספר שנקבל הוא $1/30,036,113,385,062,400,000$ בקירוב. כמובן שחישוב זה אינו משכלל בתוכו גורמים אחרים אשר יש בהם יכולת להשפיע על ההסתברות של קבלת תוצאה זו, היות ואין מדובר ברשימות שהן אקראיות באופן מלא, אלא שמות של אנשים אותם הכיר העד מוחמד. אבל, גם בהינתן השיקולים הנוספים, הסיכוי שרשימות השמות באמרה המשטרית לא הועתקו על ידי החוקר סואטירי הוא אפס. לא מדובר בסיכוי ששוואף לאפס, או קרוב לאפס, אלא בסיכוי שהוא אפס. הארכתי בדברים היות והם צורמים, וקשים לעיכול. מובן מאליו, שהחוקר רביע סואטירי לא כתב את הדברים מפיו של העד מוחמד, בניגוד גמור לדברים שאמר על דוכן העדים, אלא החליט מעצמו מה לכתוב בהתבסס על זכ"ד השב"כ (ההדגשות במקור).

ככלל, עד פרשת פלוני נהג בית המשפט הצבאי לפתור את הקשיים אשר היו עולים בשל תנאי גביית האמרות וחוסר ההפרדה בחקירות באמצעות הענקת משקל נמוך לראיה ודרישת חיזוק של ממש העולה לעיתים לכדי סיוע,⁶² אולם בפרשת פלוני התווה בית המשפט דרך אחרת. כאמור, מן הראיות שהוצגו בבית המשפט עלה כי בכל פעם שפירט העד בזכ"ד המתעד את חקירתו בשב"כ רשימה של שמות חזר לכאורה העד על הרשימה בסדר הפוך בהודעתו המשטרית שנגבתה שעה קצרה אחרי כן.

במקרה של פלוני צפו בעיות רבות ביישום הלכת סמירק. ראשית, וחשוב מכול, בעינינו של פלוני אפשר לראות במובהק כי האמרות המשטריות לכל הפחות נסמכות על הזכ"דים, ולעיתים חמור מכך – מועתקות מהם. במילים אחרות, חקירות המשטרה בשיתוף פעולה עם השב"כ אינן חקירות עצמאיות שבמרכזן מטרת חקר האמת, השגת ראיות והעמדה לדין של עבריינים – אלא הכשרת ונרמול ראיות השב"כ.

62 כתי המשפט דורשים מהתביעה שתספק ראיה עצמאית אשר תחזק את עדויותיה. להרחבה ראו לדוגמה ע"פ 318/79 אנגל נ' מדינת ישראל, לד(3) 98, עמ' 107 (נבו 25.8.1980): "ראיית הסיוע היא ראיה הבאה לחזק עדות, אשר על-פי נסיון החיים לא מן הראוי הוא כי נסמוך עליה כעדות יחידה לביסוס הרשתות של נאשם בפלילים. זו ראיה עצמאית, המתייחסת לנקודה מהותית ביריעת המחלוקת שבין התביעה לבין הסנגוריה ואשר יש בה לחזק את העדות הדורשת סיוע, בהיותה בלתי מתישבת עם גרסת הסנגוריה"; ע"פ 517/86 בן דויד ברוקס נ' מדינת ישראל, מג(3) 441, עמ' 451 (נבו 9.8.1989): "ראיית הסיוע הינה ראיה מסכנת, לאמור: ראיה בעלת כוח ראייתי עצמאי, שבכוחה להצטבר ולהשלים ראיה עיקרית, הטעונה על-פי הדין תוספת ראייתית מפלילה".

שנית, בזהירות הנדרשת נציין כי לכאורה נראה כי לחוקרי המשטרה אין כל קושי במסירת עדות שקר לצורך הצדקת פעולותיהם. שקריו של החוקר עשויים להצביע על כך שאף לדידו, הלכת סמירק לא כוונה לנרמול ראייתי באמצעות העתקת הזכ"דים לאמרות משטרתיות. חקירות משטרה בפועל אינן מייצרות ראיות אשר יש בהן כדי לאפשר לבית המשפט הליך הוגן של גילוי האמת ללא עיוות דין.

שלישית, למרות הפגיעה הקשה בזכויות נחקרים, בתי המשפט הצבאיים נסמכים על תוצרי חקירות השב"כ, ובכך מביאים תדיר להרשעות "בגלגול שני".

בעקבות דברים אלו בחר בית המשפט לקבוע כי האמרה כלל אינה קבילה מאחר שאינה עומדת בתנאים אותם קובע סעיף 10א, דהיינו מתן האמרה לא הוכח בבית המשפט. על פי בית המשפט, מאחר שברור כי החוקר העתיק את רשימת השמות באמרה המשטרתית מהזכ"ד ומאחר שהחוקר עצמו הכחיש זאת בעדותו, אי אפשר לקבוע כלל שנגבתה אמרה משטרתית על אף הימצאותה בכתובים.

מעבר חיוני זה – ממשקל לקבילות – בשאלת קבלת אמרת חוץ על פי סעיף 10א, בשל החשש כי תיעודה אינו משקף את מה שהתרחש בחקירה, עשוי לשמש מנוף לחץ ניכר כלפי חוקרי המשטרה החוקרים בשב"כ לנהל חקירות עצמאיות ונפרדות. אימוץ כלל פסילה כזה בכל פעם שקיים דמיון רב מדי בין הזכ"דים והאמרות המשטרתיות עשוי לשנות את פני החקירה המשטרתית בשב"כ.

בית המשפט אף העלה פתרון אפשרי לסוגיית התיעוד וההפרדה בחקירות המשטרתיות בשב"כ כאשר קבע כי תיעוד חזותי או קולי של החקירות עשוי להיות פתרון ראוי. אכן, יש בהצעתו של בית המשפט הצבאי בתיק פלוני לרפא חלק מסוים מהלכת סמירק ומהפגיעות הרבות בזכויות נחקרים במתקני השב"כ, אשר באו לידי ביטוי בממצאי המחקר. אם תתקבל הצעתו של בית המשפט הצבאי בנוגע לצילום חקירת משטרה אשר מתבצעות במתקני שב"כ, יהיה אפשר לקבל אינדיקציה בדבר רצונו החופשי של החשוד בעת מתן האמרה, מצב בריאותו ומצבו הנפשי של החשוד, הסבר ומתן אפשרות למלא זכויותיו של החשוד לפני החקירה ובזמן החקירה, וכמובן, תיעוד שאכן הדברים הכתובים הם דבריו של העד אשר נאמרו מפיו.

יש בהחלת הביקורת השיפוטית שננקטה בפרשת פלוני כדי לסייע לפתור את חוסר ההפרדה בין חקירות השב"כ למשטרה בחקירת שב"כ. הצעתו של בית המשפט וכן נקיטת צעדים אחרים אשר יבטיחו את ההפרדה בין חקירת השב"כ ובין חקירת המשטרה בעת חקירות במתקני השב"כ עשויות למלא את פרשנותה התכליתית של הלכת סמירק.

1. פתרונות נוספים לצמצום הפגיעה בהליך ההוגן בחקירות שב"כ

כפי שסקרנו במאמר, ממצאי המחקר עולה כי לא יכול להיות ספק בדבר הפגיעה חסרת ההצדקה אשר מתקיימת בזכויות הנחקרים, ומי שהם מפלילים בחקירות השב"כ. כפי שהובהר, לנחקרים לא עומדות זכויות כפי שקיימות בחקירות משטרה עצמאיות. על כן תוצרי חקירתם מוכתמים ואינם מתאימים להליך הוגן, שכן עולה חשש ממשי מעיוות הדין. נבקש עתה להציע עוד צעדים אשר דרושים להבטחת ההפרדה בין חקירות השב"כ ובין חקירות המשטרה, ובכך לצמצם את הפגיעה בהליך ההוגן.

אף שתיעוד וידאו של החקירות יכול להביא לשינוי ניכר ביצירת ההפרדה הנדרשת בין חקירות השב"כ ובין חקירות המשטרה, לטעמנו יש צורך בעוד צעדים שיבטיחו את צמצום הפגיעה בזכויות הנחקרים למינימום האפשרי. צעדים אלו דרושים בשל השוני המהותי בין חקירות השב"כ ובין חקירות המשטרה העצמאיות אשר נסקרו במאמר. הראינו לעיל כי חקירות השב"כ פוגעניות הרבה יותר מחקירות המשטרה העצמאיות על אף שפעמים רבות החשדות כנגד הנחקרים, זהים. מציאות זו יוצרת חוסר שוויון משווע, וזה בא לידי ביטוי בסופו של דבר בתוצאות ההליך אגב פגיעה גדולה יותר בזכויות נחקרים ובהליך ההוגן.

הצעד הראשון והמתבקש הוא צמצום כמות הנחקרים בחקירות ביטחוניות והגבלתם לאלו שמאיימים איום ממשי על ביטחונה של המדינה. על המחוקק בשטחים להגביל את המונח "עבירת ביטחון" לעבירות חמורות במיוחד ולכל הפחות להשוות בעניין זה להגדרה בדין הישראלי. לא צריכה להיות שום מחלוקת כי לצבא ולמשטרת ישראל יש כלים מספיקים כדי להתמודד עם הפרות הסדר בשטחים ללא התערבותו של השב"כ ואמצעיו, וכך גם בנוגע למי שחבר בארגון אזרחי ופועל בפעילות אזרחית ומוזהה עם אחד מארגוני הטרור. בנוגע לחקירות עצמן, ראשית, מתבקש פיקוח הדוק מאוד על תנאי החזקתם של נחקרים בשב"כ. יש לתת לוועדת הביקורת של הסנגוריה הציבורית בדבר תנאי החזקה של אסירים ועצירים לבקר בתאים אלו, לנסח את המלצותיה ולשנות מן היסוד את התנאים בהם. חוויית המעצר אינה אמורה להיות חוויה מהנה, אך אין הצדקה להחזקתם של נחקרים בתנאים תת-אנושיים ולהשתמש בתנאים אלו ככלי לשבירת רוחם.

שנית, יש להסיר את החיסיון מתרגיל המדובבים, דהיינו לחשוף את דרכי החקירה של השב"כ. ההצדקה לחיסיון אינה יכולה לעמוד עוד כיום, לאחר שהידיעה על קיומו של תרגיל המדובבים היא חלק מהתרבות הפופולרית ואף זכתה לאזכורים בספרות ובקולנוע.⁶³ כדי לאפשר לנחקר להתגונן בבית המשפט יש להעניק לבית המשפט את האפשרות לבחון אילו לחצים בדיוק הפעילו עליו המדובבים.

יש לייצר הפרדה אמיתית בין החקירה בשב"כ לחקירה במשטרה כדי שהנחקר ידע ויבין את זכויותיו בכל חקירה. יש למנוע ביצוע חקירות משטרתיות בעת שהנחקר מנוע מפגש עם עו"ד ולאפשר לעו"ד לפגוש את הנחקר לפני חקירה משטרתית לאחר הסרת המניעה. הצעות אלו אינן מרחיקות לכת, והן עשויות לצמצם את הפגיעה בזכויות נחקרים פלסטינים המתוארת במאמר.

סיכום

במאמר זה בחנו את שיתוף הפעולה בין המשטרה לשב"כ בחקירת חשודים בעבירות ביטחון, ובפרט בחקירות המתנהלות ומובלות על ידי השירות, במתקני חקירות של השירות. לאחר בחינה מעמיקה של מבנה חקירות המשטרה העצמאיות ושל חקירות המשטרה אשר מתבצעות במהלך חקירות השב"כ מצאנו כי קיים ביניהן שוני של ממש, הן מבחינת שיטות החקירה והן מבחינת תוצריה.

63 לדוגמה ראו עומאר (האני אבו אסעד במאי 2013).

לצד ההבדלים המהותיים בשיטות החקירה, ובהם שימוש בתרגילי מדוכבים והטלת מניעות מפגש, עמדנו על הדמיון, המבני והתוכני, בין הזכ"דים ובין האמרות המשטרטיות הנגבות בחקירות השב"כ לצורך יישום הלכת סמירק. בתוך כך מצאנו כי פעמים רבות ההבדל המהותי היחיד בין החקירות הוא פורמט החקירה, ובו אזהרה משטרטית. מצאנו הבדלים לא מהותיים, כגון שפת התיעוד והשימוש בגוף ראשון (לעומת השימוש בגוף שלישי, הנהוג בתיעוד בזכ"דים).

בהיעדר תיעוד לחקירות, קשה לחשוב על הסבר מניח את הדעת בעניין הדמיון הרב בין החקירות. לפיכך הממצאים העלו את החשש כי התיעוד באמרות המשטרטיות הוא העתקה של הזכ"דים אשר חוקרי השב"כ מפקים, ולא דברים אשר הנחקר אומר לפני חוקר המשטרה. חשש זה אומת בפרשת פלוני; לאחר השוואה בין זכ"ד ובין אמרה משטרטית, קבע בית המשפט כי הנחקר לא אמר את הדברים המתועדים באמרה המשטרטית.

מהמובא עולה מסקנה ברורה: החקירות המשטרטיות אשר מלוות את חקירות השב"כ אינן חקירות עצמאיות אשר במרכזן מטרת חקר האמת, השגת ראיות והעמדה לדין של עבריינים – אלא הכשרה ונרמול של ראיות השב"כ על פי הלכת סמירק.

לשם מניעת פגיעה חמורה בזכויות נחקרים ונאשמים, אנו מציעים לאמץ את הפתרון אשר ניתן בפרשת פלוני ולעבור ממשקל לקבילות. עוד הציע בית המשפט בפרשת פלוני להקליט את החקירות במתקני השב"כ כפתרון ראוי למצב הדברים. אנו סבורים כי גם פתרון זה אפשרי ויש בו כדי למנוע כמה מהעיוותים הקיימים בפרקטיקה כיום. עם זאת, ובשל הפגיעה העצומה וחסרת ההצדקה בזכויות נחקרים אשר במרכז חקירות השב"כ, פתרון זה איננו מספיק לבדו. עם הקלטת החקירות יש לנקוט צעדים אשר יפחיתו את הפגיעה בהליך ההוגן של הנחקרים, כגון צמצום כמות הנחקרים בחקירות שב"כ (והגבלתם לאלו אשר מאיימים איום ממשי על ביטחון המדינה), פיקוח על תנאי החזקת הנחקרים (כך שבין היתר, נחקרים לא יעברו חקירות משטרה כאשר מוטלת עליהם מניעת מפגש עם עו"ד) ויצירת הפרדה אמיתית בין חקירות השב"כ לחקירת המשטרה.

נספח – נתוני המחקר

נחקרי משטרה – 37	נחקרי שב"כ – 63	
יידוי אבנים בנסיבות שונות – 17 זריקת חפץ מבעיר – 7 עבירות אמל"ח שונות – 3 חברות, פעילות או מתן שירות בהתאחדות אסורה – 6 קשירת קשר לביצוע פשע – 1 תקיפה – 3	יידוי אבנים בנסיבות שונות – 8 זריקת חפץ מבעיר – 9 עבירות אמל"ח שונות – 8 חברות, פעילות או מתן שירות בהתאחדות אסורה – 20 קשירת קשר לביצוע פשע – 8 תקיפה – 1 ניסיון לרצח – 4 ירי לעבר אדם או רכוש – 3 הנחת פצצה – 2	העבירה החמורה ביותר שיוחסה לבסוף בכתב האישים ⁶⁴
4.7 ימים	15.6 ימים	זמן ממוצע לחקירה (ממצר עד העברת התיק לתביעה)
37 דקות	5 שעות	זמן ממוצע לחקירה פרונטלית בידי חוקר משטרה או חוקר שב"כ
1.16	5	כמות חקירות פרונטלית ממוצעת בידי חוקר משטרה או שב"כ
כל החקירות בתחנות המשטרה הרגילות תועדו בתיעוד ויזואלי או קולי. החקירות בתחנת המשטרה בעופר אינן מתועדות	אין תיעוד חזותי או קולי לחקירות	תיעוד החקירות באמצעות תיעוד חזותי או קולי
7 מתוך 37 נאשמים 18.9 אחוזים	0 מתוך 63 נאשמים 0 אחוזים	התייעצות עם עו"ד לפני החקירה הראשונה
0 מתוך 37 נאשמים 0 אחוזים	42 מתוך 63 נאשמים	מניעת מפגש עם עו"ד בתקופת החקירה
2 מתוך 43 חקירות מתועדות 4.6 אחוזים	215 חקירות מתוך 412 מתועדות 52.1 אחוזים	נוכחות של יותר מחוקר אחד בחקירה
0 מתוך 37 נאשמים 0 אחוזים	33 מתוך 63 נאשמים 52.3 אחוזים	אינדיקציה לשימוש במדוכבים
1 מתוך 23 נאשמים בתחנות המשטרה הרגילות; ו-4 מתוך 14 שנחקרו במשטרת "עופר" 13.5 אחוזים	21 מתוך 63 נאשמים 33.3 אחוזים	הוצאה תעודת חיסיון בתיק ⁶⁵

64 מאחר שלפעמים כתבי האישים כוללים מספר רב של עבירות ציינו את העבירה המרכזית בלבד, והעבירות כוללות את הנגזרות של שותפות, ניסיון, סיוע ושידול.

65 התביעה טורחת להוציא תעודות חיסיון בעיקר בתיקים שיש בהם סיכוי כי ישמעו עדים במשפט.

נחקרי משטרה – 37	נחקרי שב"כ – 63	
24 מתוך 37 נאשמים (64.8 אחוזים. 22 בחקירה הראשונה)	61 מתוך 63 נאשמים (96.8 אחוזים. 19 בחקירה הראשונה)	הודו הוראה חלקית או מלאה בחשדות
9 מתוך 37 נאשמים (24.3 אחוזים. 7 בחקירה הראשונה)	57 מתוך 63 נאשמים (90.4 אחוזים. 11 בחקירה הראשונה)	קשרו אחרים לחשדות
2.25	8.1	כמות האנשים הממוצעת אשר קשרו הנאשמים שקשרו אחרים
רק חקירות בידי חוקרי משטרה	4 חקירות בידי חוקר שב"כ על כל חקירה בידי חוקר משטרת	יחס בין חקירות בידי חוקרי שב"כ לחקירות בידי חוקרי משטרה
0 מתוך 33 נאשמים 0 אחוזים	12 מתוך 63 נאשמים 19 אחוזים	שימוש בפוליגרף בחקירה
לא רלוונטי	78 מתוך 101 חקירות המשטרה. 77.2 אחוזים	דמיון מבני ותוכני בין חקירת המשטרה לחקירת השב"כ הקודמת לה